

Yaşlı Ebeveynlere Bakım Vermeye Yönelik Tutumlar: Kültürel ve Bazı Sosyo-Demografik Değişkenlerin Rolü

Attitudes toward Caring for Older Parents: The Role of Cultural and Sociodemographic Variables

Nagihan Taşdemir¹

¹ Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Eskişehir, Türkiye

ÖZ

Bu çalışmada yaşlı ebeveynlere bakım vermeye yönelik tutumlar (evlat yükümlülüğü normları ve gelecekte ebeveyn bakım verme niyeti), kültürel (özerklik ve ilişkisellik değerleri ile çocuğun araçsal ve psikolojik değeri) ve bazı sosyo-demografik (aile yaşam birimi ve anne ve baba eğitim düzeyi) değişkenlerle ilişkili olarak incelenmiştir. Çalışmaya 364 üniversite öğrencisi katılmıştır. Çalışmada katılımcılar, Evlat Yükümlülüğü Normları Ölçeği, Gelecekte Ebeveyni Destekleme Niyeti Ölçeği, Değerler Ölçeği, Çocuğun Değeri Ölçeği ve sosyo-demografik bilgi formu doldurmuştur. Bulgulara göre aile yaşam birimi büyük şehir olan katılımcılar, olmayanlara göre maddi evlat yükümlülüğü normları ve çocuğun araçsal ve psikolojik değeri bakımından daha düşük puan almıştır ve böylece görece az toplulukçu özellikler sergilemiştir. Anneleri düşük eğitim düzeyine sahip olan katılımcılar, çocuğun araçsal değeri bakımından daha yüksek puan almıştır ve böylece kuşaklararası ekonomik bağımlılığa görece fazla önem vermiştir. Babaları düşük eğitim düzeyine sahip olan katılımcılar, maddi ve duygusal evlat yükümlülüğü normları, çocuğun araçsal ve psikolojik değeri ve ilişkisellik değerleri bakımından daha yüksek puan almıştır ve böylece görece fazla toplulukçu özellikler sergilemiştir. Hiyerarşik regresyon analizi bulgularına göre maddi evlat yükümlülüğü normları, baba eğitim durumu, çocuğun araçsal ve psikolojik değeri ve ilişkisellik değerleri tarafından yordanmıştır. Duygusal evlat yükümlülüğü normları ise çocuğun psikolojik değeri ve ilişkisellik değerleri tarafından yordanmıştır. Gelecekte anne-babaya bakım verme niyeti, cinsiyet ve maddi evlat yükümlülüğü normları tarafından yordanmıştır. Bulgular, ilgili alan yazın bağlamında, sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi yükseldikçe Türkiye'de aile ve kuşaklararası ilişkilere dair toplulukçu eğilimlerin ve çocuğun hem araçsal hem de psikolojik değerinin azalma eğilimine dikkat çekmektedir. Anne-babaya bakım verme niyeti ise sosyal-duygusal temelli evlat yükümlülüğü normları ile değil, hiyerarşi yönelimli evlat yükümlülüğü normları ile ilişkilidir. Çalışmanın bulguları aile değişim modeline ve yaşlı bakımı konusunda sosyal politikalar geliştirilmesine yönelik önerileri bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Evlat yükümlülüğü normları, çocuğun araçsal ve psikolojik değeri, özerklik ve ilişkisellik değerleri, aile değişim modeli, sosyo-demografik değişkenler

ABSTRACT

This paper presents research that investigated attitudes toward caring for older parents, including filial obligation norms and the intention to support parents in the future. It explores the relationship between these attitudes and cultural values (relatedness and autonomy and instrumental and psychological values of children) and sociodemographic factors (family living situation, maternal and paternal educational levels). This study involved 364 university students who completed the measures of filial obligation norms, intention

Corresponding Author: Nagihan Taşdemir **E-mail:** nagihantashdemir@anadolu.edu.tr

Submitted: 25.05.2022 • **Revision Requested:** 28.12.2022 • **Last Revision Received:** 25.10.2023 • **Accepted:** 26.10.2023

Published Online: 01.04.2024

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

to support parents in the future, cultural values, value of children, and sociodemographic variables. Results indicated that participants from urban areas were less inclined to endorse material family obligation norms and instrumental and psychological values of children compared with their non-urban counterparts, reflecting lower levels of collectivist tendencies. Moreover, participants with lower maternal educational levels demonstrated higher levels of children's instrumental value, highlighting their emphasis on intergenerational dependencies. Similarly, those with lower paternal educational levels demonstrated higher endorsement of material and emotional filial obligation norms, as well as instrumental and psychological values of children, indicating stronger collectivist tendencies. Hierarchical regression analyses revealed that paternal education level, instrumental and psychological values of children, and relatedness values predicted material filial obligation norms, while psychological values of children and relatedness values predicted emotional filial obligation norms. Furthermore, the intention to support parents in the future was predicted by gender and material filial obligation norms. In the context of relevant literature, the results show a decline in familial and intergenerational collectivist characteristics, as well as instrumental and psychological values of children, in Türkiye with socioeconomic development. The intention to support parents in the future was associated with hierarchy-oriented filial obligation norms. These findings are significant for informing family change models and the development of social policies aimed at caring for older people.

Keywords: Filial obligation norms, instrumental and psychological values of children, relatedness and autonomy values, family change models, sociodemographic variables

EXTENDED ABSTRACT

The global population of older adults is increasing rapidly, necessitating diverse approaches to address this demographic shift across societies and families. Türkiye is experiencing a notable demographic change in this increase in older adults, prompting urgent scholarly studies into how intergenerational relationships are in parallel with socioeconomic shifts (Tufan, 2003; 2014).

Social, cultural, political, and economic dynamics significantly influence attitudes toward intergenerational relations within families (Kağıtçıbaşı & Ataca, 2015; Lowenstein & Daatland, 2006). The family change model posits that both cultural and socioeconomic contexts shape attitudes toward caring for older parents (Kağıtçıbaşı & Ataca, 2015). In lower socioeconomic status (SES) contexts, children are often perceived in terms of their material or economic (i.e., instrumental) value, particularly in providing “old-age security,” whereas in higher SES contexts, children are valued more for their psychological or emotional contributions. Consequently, in collectivist or lower SES contexts, children are more likely to be viewed as potential caregivers for their aging parents than in individualist or higher SES contexts.

Filial obligation norms involve societal expectations concerning children's roles and responsibilities toward their aging parents. The dual filial piety model (Bedford & Yeh, 2019) distinguishes between reciprocal and authoritarian filial piety, with the former related to parent-child relationship dynamics and the latter associated with socioeconomic and cultural factors. Filial obligation norms play an important role in shaping attitudes and behaviors related to caregiving for older parents (Bedford & Yeh, 2019). In Türkiye, where the elderly population is increasing rapidly, there is a pressing need for studies examining how cultural and socioeconomic shifts influence attitudes toward caring for older parents (Ar & Karanci, 2019; Kağıtçıbaşı & Ataca, 2015; Tufan, 2014).

This study examines how attitudes toward caring for older parents as measured by filial obligations norms and the intention to support parents in the future are related to cultural values (relatedness and autonomy values, alongside the instrumental and psychological

value attributed to children) as well as sociodemographic variables (including family living arrangements and parental educational attainment). Furthermore, this study examines how material and emotional filial obligation norms predict the intention to provide future support for older parents.

Türkiye occupies a unique position in scrutinizing the influence of cultural and sociodemographic factors on attitudes toward eldercare. Cultural values and norms in Türkiye reflect elements of both relatively individualistic Western ideals and collectivist Eastern traditions. Moreover, internal migration patterns from Eastern to Western regions have enriched and complicated the cultural landscape, particularly in urban centers, where a blend of Western Eastern norms is prevalent (Akyil et al. 2016). Akyil and colleagues (2016) explain shifts in family values in Türkiye over recent generations, attributing them to political and economic changes, urbanization (which has led to diminished intergenerational economic reliance), and increased female workforce participation (resulting in reduced maternal authority). Notably, rising values in Türkiye include self-esteem, individual autonomy, and the psychological valuation of children, while diminishing values include authoritarian parental control, filial concern, and intergenerational financial dependencies. Nevertheless, the significance of tightly-knit family bonds persists.

Previous studies have examined filial obligation norms in both relatively collectivist (Cheung & Kwan, 2009; Tsutsui et al. 2014) and individualist cultures (Lowenstein & Daatland, 2006), as well as in countries receiving immigrants from collectivist backgrounds (de Valk & Schans, 2008). However, examination of filial obligation norms remains scarce in Türkiye, where a unique blend of individualist and collectivist values is emphasized (Kağıtçıbaşı & Ataca, 2015). Studies conducted in Türkiye have predominantly focused on the attitudes and perceptions of adult children currently providing care for elderly parents, yielding inconsistent findings (Ar & Karanci, 2019; Gök Metin, Karadas, Balci & Cankurtaran, 2019). Consequently, there is a striking need for research in Türkiye that examines attitudes toward eldercare in conjunction with cultural, family, and sociodemographic variables. Notably, it is crucial to examine the attitudes and intentions of young university students, who are likely to assume caregiving responsibilities for their aging parents in the near future (Akyil et al., 2016).

In this study, attitudes toward caring for older parents are examined concerning both individualist and collectivist values, family living arrangements, and parental education levels. Drawing upon the family change model (Kağıtçıbaşı, 1996, 2013), family living environments (rural, urban, suburban) are closely related to SES and cultural values. According to this model, higher SES contexts foster emotional dependence and autonomy within family relationships, whereas lower SES contexts engender material and instrumental dependencies. Moreover, feelings of responsibility toward caring for older parents are closely related to SES and cultural influences (Kağıtçıbaşı & Ataca, 2015).

Filial obligation norms have been explored with the living environment (Cheung & Kwan, 2009; Lowenstein & Daatland, 2006), highlighting its significance as a sociodemographic variable that shapes cultural and family values alongside socioeconomic development (Dinn & Sunar, 2017; Kağıtçıbaşı et al. 2010). Rogers-Sirin and colleagues (2017) discovered that as maternal education levels increase, traditional collectivist family values, such as harmony and hierarchy-based respect for older family members, decrease.

Thus, this study adopts a comprehensive approach, integrating cultural (autonomy and relatedness values, and the value attributed to children) and sociodemographic variables within the framework of the family change model (Kağıtçıbaşı, 1996, 2013). It examines attitudes toward caring for older parents through the lenses of filial obligation norms and intentions for future caregiving. Notably, this study marks the first exploration of the relationship between cultural, sociodemographic factors, and attitudes toward eldercare within the framework of the family change model in Türkiye (Kağıtçıbaşı, 1996, 2013). In addition, this study sheds light on how attitudes toward child rearing and eldercare evolve across socioeconomic differences in Türkiye. The hypotheses (H) of this study are presented below:

H1. Participants residing in urban areas and with parents possessing higher education levels exhibit (a) lower scores in terms of material dependencies (instrumental value of children and material filial obligation norms) and (b) higher scores in terms of emotional dependencies (psychological value of children and emotional filial obligations norms) compared with those living outside urban areas and with lower parental education levels.

H2(a). The psychological value of children and relatedness values positively predict emotional filial obligation norms, even after controlling for family living arrangements and parental educational levels. *(b)* The instrumental value of children and relatedness values positively predict material filial obligation norms after controlling for family living arrangements and parental educational levels.

H3. Material filial obligation norms positively predict the intention to care for parents in the future, even after accounting for the effects of emotional filial obligation norms.

Method

Participants comprised 364 university students who completed measures assessing filial obligations norms, intention to support parents in the future, cultural values, value of children, and sociodemographic variables.

All data were analyzed using SPSS 24.0. First, exploratory factor analyses were conducted for the measure of filial obligation norms, which were translated into Turkish for this study. Subsequently, descriptive and correlational analyses were conducted. Gender differences were examined using one-way ANOVA, while sociodemographics differences were explored using MANOVA. Finally, multiple hierarchal regression analyses were performed.

Results

A series of MANOVAs revealed that participants hailing from urban areas were less inclined to endorse material filial obligation norms, as well as instrumental and psychosocial values of children, compared to their counterparts from non-urban areas. Moreover, individuals with lower maternal educational attainment exhibited higher levels of children's instrumental value. In addition, those with lower paternal educational levels demonstrated higher levels of material and emotional filial obligation norms, as well as instrumental and psychological values of children, along with relatedness values.

To assess *H2(a)* and *(b)*, hierarchal multiple regression analyses were conducted. In Step 1, family living arrangements and parental education levels were included as control variables. Subsequent analysis revealed that in Step 2, paternal education level, instrumental and psychological values of children, and relatedness values significantly predicted material

filial obligation norms. Conversely, the psychological values of children and relatedness values emerged as predictors of emotional filial obligation norms.

In investigating *H3*, hierarchical multiple regression analyses were conducted. In Step 1, gender was included as a control variable due to observed differences in the intention to support parents in the future. The results showed that gender and maternal filial obligation norms significantly predicted the intention to support parents in the future in Step 2.

Discussion

The findings of this study align with both the family change model (Kağıtçıbaşı & Ataca, 2015) and the dual filial piety model (Bedford & Yeh, 2019). Participants from lower SES backgrounds exhibited higher levels of collectivist values and norms, such as relatedness values, instrumental and psychological values attributed to children, and material and emotional filial obligations norms. Contrary to expectations based on the family change model, participants from higher SES contexts demonstrated lower levels of not only instrumental but also psychological value attributed to children. According to the model, the latter should increase in higher SES or more individualistic contexts. These results imply that young university students with fathers educated to a university level or higher, and/or those from urban areas, tend to harbor relatively negative attitudes toward parenthood or becoming parents in general.

Emotional filial obligation norms were predominantly predicted by relatedness and psychological values attributed to children, emphasizing mutual and close family relationships. Conversely, material filial obligation norms were less influenced by these values and were also predicted by the instrumental value attributed to children. These results imply that material filial obligations norms are more susceptible to situational factors, a crucial consideration (e.g., Tsutsuet al. 2014) for future research in Türkiye. Moreover, the intention to support parents in the future was predicted by gender and material filial obligation norms. Women university students, in particular, exhibited a greater willingness to make sacrifices for their potentially dependent parents in the future. Given that material filial obligations norms represent hierarchy-oriented family relationships and obedience to social norms (Bedford & Yeh, 2019), it is possible that participants who endorsed these norms more readily also expressed greater intention to support their parents in the future.

Dünya üzerinde yaşlı nüfus oranı hızla artış gösterirken bu durumla baş etme yolları toplumlar ve aileler arasında farklılık göstermektedir. Yaşlı nüfus artışıyla birlikte Türkiye’de de dikkat çekici bir demografik değişim söz konusudur (Tufan, 2003; 2014). Özellikle gelişmekte olan ülkelerin yaşlı nüfus artışının sonuçlarına hazırlıksız yakalanabileceği tahmin edilmektedir (Hummert, 2007). Araştırmacılara göre sosyal güvenlik sisteminin kaynak eksikliği, işsiz sayısının fazlalığı ve artan yaşlı sayısından dolayı ailelerin ihtiyaç halindeki üyelerine bakım verme zorluğu yaşamaları Türkiye’nin önemli güncel sorunları arasındadır. Buna paralel olarak, toplumsal gelişim ve değişimlere paralel olarak kuşaklar arası ilişkilere nasıl yaklaşılacağı bilimsel çalışmaların cevaplaması gereken önemli sorular arasındadır (Tufan, 2003). Bu çalışmanın amacı, Türkiye’deki üniversite öğrencileri arasında yaşlı ebeveynlere bakım vermeye yönelik tutumları kültürel ve bazı sosyo-demografik değişkenlerle ilişkili olarak incelemektir.

Aile içi kuşaklar arası ilişkilere yaklaşımı, sosyal, kültürel, politik ve ekonomik pek çok faktör etkilemektedir (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2015; Lowenstein ve Daatland, 2006). Tufan’a (2003) göre modernleşmeyle birlikte aile ilişkilerinde meydana gelen değişimler, kuşaklar arası ilişkileri azaltmış ve farklılaştırmıştır. Bu bağlamda “aile, yaşlısına bakar mı?” sorusu ortaya çıkmıştır. Ancak araştırmacıya göre sorulması gereken soru “aile ne zaman, hangi koşullarda yaşlısına bakar ya da bakmaz?” olmalıdır (s. 110).

Yaşlı ebeveynlere bakım vermeye yönelik tutumların incelenmesi yaşlı bakımı üzerine geliştirilen kamu politikalarını etkilemesi bakımından da önemlidir (Tufan, 2003; 2014). Örneğin, Çin’de ekonomik alandaki hızlı modernleşmeyle birlikte aileye-ataya saygı normunun (filial piety) devam edip etmeyeceğine dair endişeler oluşmuştur (Zhan, 2004) ve bu normlara vurgu yapan Konfüçyüs etik ilkeleri devlet ve yasalar tarafından canlandırılmaya çalışılmıştır (Xu ve Ji, 1999). Artan küresel ekonomik rahatsızlıklar ve sosyal güvenlik sisteminin zayıflamasıyla, Batı toplumlarında da yaşlı bakımında ve yaşlıların desteklenmesinde, aileye-ataya saygı normunun rolü keşfedilmeye başlanmıştır (Lowenstein ve Daatland, 2006; Silverstein ve ark. 2012). Toplumlarda genel olarak yaşlıların ihtiyaç duyduklarında ve zor zamanlarında yetişkin çocuklarından destek beklentisi içinde oldukları varsayılmaktadır (Burr ve Mutchler, 1999). Aileye-ataya saygı normu yaşlı anne babaya bakım ve destek vermeye yönelik tutum ve davranışların temel boyutlarından birisini oluşturmaktadır (Bedford ve Yeh, 2019). Yaşlı topluma geçiş sürecinde yer alan Türkiye’de ise bu alanda yürütülecek çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır (Ar ve Karancı, 2019; Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2015; Tufan, 2014).

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’deki üniversite öğrencileri arasında yaşlı ebeveynlere bakım vermeye yönelik tutumları kültürel ve bazı sosyo-demografik değişkenlerle ilişkili olarak incelemektir. Yaşlı ebeveynlere bakım vermeye yönelik tutumları etkileyen kültürel ve sosyo-demografik değişkenlerin incelenmesi bakımından Türkiye özel bir konuma sahiptir. Türkiye’de toplumsal normlar görece bireyci Batı ve görece toplulukçu Doğu kültürlerinin etkisini bir arada yansıtmaktadır. Aynı zamanda, ülkenin doğusundan batısına doğru gerçekleşen göç daha Batılı norm ve değerlerin paylaşıldığı büyükşehirlerde kültürel dokuyu zenginleştirmiş ve karmaşık bir hale getirmiştir (Akyıl ve ark. 2016). Akyıl ve arkadaşları (2016) son iki kuşak boyunca Türkiye’de ailevi değerlerde meydana gelen değişimleri, politik (örn., Batılı modernleşme ve dindar tutuculuk ayrımının gelişmesi) ve ekonomik değişikliklere, şehirleşmeye (örn., kuşaklararası ekonomik bağımlılıkların

azalması) ve kadının işgücüne daha fazla katılımına (örn., anne kontrolünün azalması) bağlamıştır. Araştırmacılara göre Türkiye’de, benlik saygısı, birey ve çocuğun özerkliği ve çocuğun psikolojik değeri yükselen değerler arasında; otoriter ebeveyn kontrolü, ebeveyn için endişe etme ve kuşaklararası ekonomik bağımlılıklar düşen değerler arasındadır. Aile üyeleri arasındaki ilişki ve bağlılığa verilen önem ise devam etmektedir.

Geçmiş çalışmalarda evlat yükümlülüğü normları, Çin, Japonya, Tayland gibi görece toplulukçu (Cheung ve Kwan, 2009; Tsutsui ve ark. 2014); Norveç, İngiltere, İspanya gibi görece bireyci (Lowenstein ve Daatland, 2006) veya Hollanda gibi toplulukçu kültürlerden göçmen alan ülkelerde incelenmiştir (de Valk ve Schans, 2008). Bireyci ve toplulukçu kültürleri bir arada yansıtan ve değişim sürecinde bulunan Türkiye’de ise bu normlar henüz incelenmemiştir (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2015). Türkiye’de yürütülen çalışmalar genellikle hâlihazırda yaşlı ebeveyn bakım veren yetişkin çocukların tutum ve algılarını incelemiş ve bazı farklı sonuçlar önermiştir. Örneğin, Gök ve arkadaşları (2019) zayıf ve kırılgan durumdaki yaşlı bireylere yönelik algılanan bakım verme yükünün görece yüksek olduğunu rapor etmiştir. Ar ve Karancı (2019) ise Alzheimer hastası ebeveyn bakım verenler arasında, ebeveyn bakım vermenin çocuğun sorumluluğu olarak görüldüğünü, ebeveyni bakım evine yerleştirmenin ahlaki olarak ve komşulardan çekinme nedeniyle uygun bulunmadığını; aynı zamanda kurumsal bakıma güvenin eksik olduğunu belirtmiştir. Türkiye’de yaşlı ebeveyn bakım vermeye yönelik tutumları, doğrudan kültürel ve ailevi değerlerle ve sosyo-demografik değişkenlerle ilişkili olarak inceleyen çalışma ise bulunmamaktadır. Özellikle, toplumun taşıyıcıları olarak genç üniversite öğrencilerinin ve yaşlı anne babaya sahip olacak yetişkin adaylarının tutum ve niyetlerinin incelenmesi önemlidir (Akyil ve arkadaşları, 2016).

Bu çalışmada, yaşlı ebeveyn bakım vermeye yönelik tutumlar hem bireyci ve toplulukçu değerlerle hem de aile yaşam birimi ve ebeveyn eğitim durumu ile ilişkili olarak incelenmektedir. Aile değişim modeline göre (Kağıtçıbaşı, 1996, 2013), aile yaşam birimi (köy, kasaba, ilçe, şehir, büyükşehir), yüksek ve düşük SES (sosyoekonomik gelişmişlik seviyesi) ve kültürel özelliklerle yakından ilişkilidir. Bu modele göre ailede ilişkiler yüksek SES ortamlarda (kentli olma) duygusal bağımlılık/özerklik temelli veya bağımsız/ayrı olma biçiminde gelişirken, düşük SES ortamlarda (köylü/taşralı olma) materyal ve araçsal bağımlılık temelli gelişmektedir; ayrıca yaşlı bakımı ve sorumluluğunu üstlenme, SES ve kültürle yakından ilişkilidir (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2015). Evlat yükümlülüğü normları geçmiş çalışmalarda da yaşam birimi ile ilişkili olarak incelenmiştir (Cheung ve Kwan, 2009; Lowenstein ve Daatland, 2006). Kültürel ve ailevi değerleri ve sosyoekonomik gelişmişliği etkileyen bir diğer önemli sosyo-demografik değişken ebeveyn eğitim durumudur (Dinn ve Sunar, 2017; Kağıtçıbaşı ve arkadaşları, 2010). Örneğin, Rogers-Sirin ve arkadaşları (2017), annenin eğitim düzeyi yükseldikçe, geleneksel toplulukçu aileyi yansıtan, hem uyum (geniş aileye önem ve destek verme) hem de hiyerarşi temelli (yaşlıya saygı ve itaat) aile değerlerine verilen önemin azaldığını göstermiştir.

Bu çalışmada, kültürel (özerklik ve ilişkisellik değerleri ve çocuğun değeri) ve sosyo-demografik değişkenler aile değişim modeli (Kağıtçıbaşı, 1996, 2013) kapsamında ele alınmaktadır. Yaşlı ebeveynlere bakım vermeye yönelik tutumlar ise evlat yükümlülüğü normları (aileye-ataya saygı) ve gelecekte ebeveyn bakım verme niyeti bakımından

incelenmektedir. Kültürel ve sosyo-demografik değişkenler ve yaşlı ebeveynlere bakım vermeye yönelik tutumlar arasındaki ilişkiler aile değişim modeli (Kağıtçıbaşı, 1996; 2013) kapsamında ilk kez bu çalışmada incelenmiştir. Özellikle, yaşlı ebeveyne bakım vermeye yönelik tutumları, özdele çocuğa atfedilen değerlerle, genelde ise özerklik ve ilişkisellik değerleri ile ilişkili olarak incelemesi ve böylece ailede farklı kuşaklara yaklaşımı dikkate alması bakımından bu çalışma önemlidir. Çalışma, aynı zamanda, Türkiye’de bazı sosyoekonomik farklılıklara bağlı olarak (aile yaşam birimi ve ebeveyn eğitimi durumu), çocuk sahibi olmaya ve yaşlı ebeveyne bakım vermeye yönelik tutumların nasıl değiştiği konusunda çıkarımlarda bulunmaktadır. Bu çerçevede, aile değişim modelinin yaşlı ebeveynlere bakım vermeye yönelik tutumlara ilişkin bazı çıkarımları (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2015), ilk kez bu çalışmada test edilmiştir. Aşağıda öncelikli olarak çalışmanın değişkenlerini ele alan ilgili alan yazına yer verilmiştir.

Evlat Yükümlülüğü Normları

Yaşlı ebeveynlere bakım vermede ve kuşaklar arası yardım ve desteğin sürdürülmesinde, evlat yükümlülüğü normları (fillial obligation norms) önemli bir role sahiptir (Bedford ve Yeh, 2019). Evlat yükümlülüğü normları, toplumda yetişkin çocukların yaşlı anne ve babalarının ihtiyaçlarına cevap vermede üstlendikleri rollere ilişkin tutum ve beklentileri ifade etmektedir (Ohta ve Kai, 2007). Evlat yükümlülüğü normları genel olarak aile üyelerinin birbirlerine bakım vermeleri, destek olmaları ve karşılıklı yükümlülüklerini değiş-tokuş etmeleri üzerine kültürel değer yargılarını içermektedir (Rossi ve Rossi, 1990). Kişisel yükümlülük ve sorumluluklar bireylerin kendi öznel koşullarına ve ebeveynlerinin koşullarına bağlı iken, evlat yükümlülüğü normları farklı kuşaklardan ve kesimlerden toplumun tüm bireylerini ilgilendirmektedir (Ganong ve Coleman, 2005; Gans ve Silverstein, 2006; Tsutsui ve ark. 2014). Örneğin, anne-baba veya çocuklarının bulunup bulunmadığına bakmaksızın, toplumun tüm bireylerinin evlat yükümlülüğü normlarına yönelik bir tutum geliştirmiş olmaları beklenmektedir (örn., Dykstra ve Fokkema 2012).

Evlat yükümlülüğü normları, sıklıkla Çin, Japonya, Tayland, Kore gibi Uzakdoğu Asya ülkelerinde görülen Konfüçyüs etik ilkeleri bağlamında ele alınmıştır (Cheung ve Kwan, 2009; Tsutsui ve ark. 2014). Aile içi ilişkiler hakkındaki Konfüçyüs etik ilkeleri, aile onurunun korunmasına önem vermekte ve aile üyeleri arasındaki karşılıklı görev ve sorumluluklara vurgu yapmaktadır (Bedford ve Yeh, 2019; Ng, 2002). Anne-baba ve çocuklar arasındaki karşılıklı görev ve sorumluluklar, Konfüçyüs etik ilkeleri arasında en önemli erdemler arasında sayılmaktadır. Buna göre aileye-ataya saygı gereği evlatlar özellikle yaşlı anne-babaya saygı duymalı, itaat etmeli, bakım vermeli ve bağlılık, sevgi ve ilgi göstermelidir (Ho, 1994; Sung, 1995).

Aslında, Konfüçyüs etik ilkelerine göre yaşlılık görüp geçirmiş olmak ve bilgelige ulaşmak anlamına geldiği için yaşlılar her fırsatta el üstünde tutulmalı ve onlara saygıda kusur edilmemelidir. Bu ilkelere göre aileye-ataya saygı herhangi bir koşula ve şarta bağlı olmaksızın, yaşlı anne-babaya gösterilen her türlü ekonomik ve duygusal desteği içerir. Araştırmacılara göre Konfüçyüs etik ilkelerinin görüldüğü ülkelerde, çocuklar sosyalleşme sürecinde aileye-ataya saygı normuna uygun davranmayı, uygun davranmadıklarında ise utanç ve suçluluk hissetmeyi öğrenmektedir ve bu durum yetişkinlikte de devam etmektedir (Bedford ve Hwang, 2003). Böylece, yaşlı anne babaya yönelik saygı, sevgi, hürmet, bakım

ve destek, anne-babanın bir otorite figürü olarak itaat etmeye zorlamasıyla değil, evlatların kendi istek, arzu ve tercihleriyle yerine getirilmelidir (Cheung ve Kwan, 2009).

Evlat yükümlülüğü normlarının materyal, sosyal-etkileşimsel ve tutum temelli özellikleri arasında ayırım yapılmıştır (Ng, 2002). *Materyal evlat yükümlülüğü normları*, yaşlı anne-babaya, materyal ve ekonomik yardım ve fiziksel bakım sağlamakla ilgili normları içermektedir. *Sosyal-etkileşimsel evlat yükümlülüğü normları*, yaşlı anne-babayla temas ve görüşme halinde olma, onlarla etkili iletişim kurma ve onların talep ve isteklerini yerine getirmekle ilgili normları içermektedir. *Tutum temelli evlat yükümlülüğü normları* ise yaşlı anne-babaya saygı duyma ve onları memnun etmeye çalışmakla ilgili normları içermektedir. Bu özellikler birbirleriyle ilişkili bulunmakla birlikte aralarındaki ayırım, daha sonra ele alınacağı gibi kültürlerarası farklılıkların incelenmesinde önem kazanmıştır (Ng, 2002, s. 299-302).

Evlat yükümlülüğü normlarının altında yatan psikolojik süreçler, Çin toplumlarında tarihsel ve kültürel faktörlere bağlı olarak çift yönlü model ile açıklanmıştır (Bedford ve Yeh, 2019; Yeh, 2003). Çift yönlü modele göre aileye-ataya saygı, sosyal-politik bağlamda hiyerarşik ilişkilerin ön planda tutulduğu zamanlarda otoriterlik odaklı (authoritarianism), eşitlikçi ilişkilerin ön planda tutulduğu zamanlarda ise karşılıklılık odaklı (reciprocity) olarak önem kazanmıştır (Bedford ve Yeh, 2019).

Otoriterlik odaklı aileye-ataya saygı, aile içi hiyerarşiye ve rollere göre belirlenen görev ve sorumluklara vurgu yapar. Yaşça büyük olan ebeveynlerin talep ve isteklerine uygun davranış göstermek, bireyin kendi talep ve isteklerine göre davranmasından önemlidir. Diğer bir deyişle, çocukların sosyalleşmesi sürecinde ebeveynler otorite figürüdür. Bu saygı türünün geliştiği ortamlarda ailenin devamını sağlamak ve itibarını korumak tek başına değerlidir. Araştırmacılara göre otoriterlik odaklı aileye-ataya saygı toplumsal normlara dayanır ve bireylerin sosyal açıdan ait olma ve kolektif kimliğe sahip olma ihtiyaçlarına karşılık gelir (Bedford ve Yeh, 2019). *Karşılıklılık odaklı aileye-ataya saygı* ise ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkinin niteliğine ve yakınlık derecesine bağlıdır. Bu saygı türü, gündelik hayat içerisinde kurulan uzun süreli pozitif yönlü ebeveyn-çocuk etkileşiminden doğar ve iki taraf arasındaki samimi ve içten duyguya dayanır. Bu yönüyle, bu saygı türünün kazanımı, iki kişi arasındaki yakın ilişkiye ve bağlanmaya yönelik psikolojik ihtiyaca karşılık gelir. Karşılıklılık odaklı aileye-ataya saygı ile yetişkinler ebeveynlerine gönüllü destek verir ve böylece onlara verdikleri önemi, duydukları sevgiyi ve özeni ifade ederler (Bedford ve Yeh, 2019).

Evlat yükümlülüğü normlarının kültürel farklılıklar ve benzerlikler bakımından anlaşılması için ebeveyn-çocuk ilişkisinin ikili yönüne vurgu yapılmıştır (Bedford ve Yeh, 2019). Çift yönlü modele göre karşılıklılık odaklı aileye-ataya saygı psikolojik kökenlidir ve ebeveyn-çocuk arasındaki evrensel olarak ortaya çıkan derin psikolojik işleyişe işaret eder. Bu yönüyle bu saygı türünün zamana ve mekâna göre değişim göstermesi beklenmez. Otoriterlik odaklı aileye-ataya saygı ise sosyal-kültürel kökenlidir ve ebeveyn-çocuk arasındaki ilişkide ebeveynin toplumsal bir otorite figürü olarak içselleştirilmiş rolüne işaret eder. Çocukların ergenlik ve yetişkinlik dönemlerinde ebeveynin otorite figürü olarak rolü azalmakla birlikte, bu dönemlerde kültürel olarak içselleştirilmiş evlat yükümlülükleri normları bu saygı türüyle ifade edilmeye devam eder. Toplumsal aidiyet hissiyle ilişkili

olan bu saygı türünün, böylece kültürel ve sosyoekonomik koşullara bağlı olarak değişmesi beklenir (Bedford ve Yeh, 2019). Örneğin, Çin’de araştırmacılar bu saygı türünün azalma eğilimine dikkat çekmiştir (Chan ve arkadaşları, 2012; Chow, 2006). Yeni Zelenda’da yaşayan Çinli aileler arasında ise bu saygı türü azalma yönünde değişim gösterirken, karşılıklılık odaklı aileye-ataya saygı değişim göstermemiştir (Liu ve arkadaşları, 2000). Liu (2013) ise Tayvanlı ergenler arasında iki yıllık boylamsal bir çalışmada, karşılıklılık odaklı aileye-ataya saygının daha fazla onaylandığını, bununla birlikte otoriterlik odaklı aileye-ataya saygının da devam ettiğini ileri sürmüştür. Aşağıda ebeveynlere bakım vermeye yönelik tutum ve davranışları, kültür ve sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi ile ilişkilendiren aile değişim modeli (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2015) ele alınmaktadır.

Aile Değişim Modeli ve Evlat Yükümlülüğü Normları

Aile değişim modeli (Kağıtçıbaşı, 1996; 2005; 2007; 2013) bireyin gelişimi ile aile içi kuşaklar arası ilişkiler, kültür ve SES arasında bağlar kurar. Bu modele göre, toplumların sosyal-kültürel koşulları bireycilik (ayrı olma ve özerklik) ve toplulukçuluk (ilişkisel olma ve özerk olmama); ekonomik koşulları ise yüksek SES (kentli olma) ve düşük SES (köylü/taşralı olma) bakımından değişir. Kaynaklara erişimi sınırlı, düşük SES ve/veya tarımla uğraşan geleneksel yerleşim bölgelerinde tam bağımlı (toplulukçu) aile modeli gelişir. Birbirine ekonomik ve duygusal olarak bağımlı ilişkilerin görüldüğü bu aile modelinde, özerkliği düşük, ilişkiselliği yüksek bireyler gelişir. Bu aile modelinde çocuğa araçsal değer atfedilir; çocuklar ebeveynlerinin yaşlılık güvencesi olarak görülür ve aileye ekonomik olarak katkı sağlamakla yükümlüdür. Karşıt olarak, kaynaklara erişim imkânı bulunan, orta ve yüksek SES ortamlarda (örn., endüstrileşmiş Batılı ülkeler) bağımsız (bireyci) aile modeli gelişir. Aile üyeleri arasında bağımlılıkların oluşmadığı bu aile modelinde özerkliği yüksek ve ilişkiselliği düşük (kendi kendine yeterli) bireyler gelişir. Bu aile modelinde, çocuğa psikolojik değer atfedilir ve yetişkin çocuğun ayrı ve özerk olması yaşlılık güvencesi için tehdit oluşturmaz.

Toplulukçu kültürlerin kaynaklara erişim imkânı bulunan, orta ve yüksek SES (örn., kentler) ortamlarında ise duygusal bağımlı aile modeli gelişir. Aile üyeleri arasında duygusal bağımlılıkların devam ettiği bu aile modelinde ekonomik bağımlılıklar ve hiyerarşiye dayalı rol ilişkileri azalır ve özerkliği ve ilişkiselliği yüksek bireyler gelişir. Bu aile modelinde de çocuğa psikolojik değer atfedilir ve çocuk yaşlılık güvencesi için kaynak oluşturmaz (Kağıtçıbaşı, 2005; 2007; 2013).

Yukarıdaki bilgilerden hareketle, aile değişim modeline göre, yaşlı bakımı ve sorumluluğunu üstlenme, SES ve kültürle yakından ilişkilidir (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2015). SES arttıkça, yaşlı bireylerin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik kurum ve organizasyonlar artmaktadır. Kültür ise aile değerleri ve ailede rol paylaşımına yönelik sosyal normları belirler. Örneğin, aile birliğinin önemine vurgu yapan toplulukçu ve geleneksel kültürlerde yaşlı anne babanın bakımını yetişkin çocuğun üstlenmesi beklenir. Bununla birlikte, sosyoekonomik değişimle birlikte aile ve aile değerleri de değişmektedir. Araştırmacılara göre bu değişimin incelenmesi, devamlılığı olan ve olmayan norm ve değerlerin belirlenmesi, yaşlı bakımı için önemlidir (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2015).

Evlat yükümlülüğü normları üzerine yürütülen çalışmalar genel olarak aile değişim modeliyle tutarlı sonuçlar önermiştir. Hollanda’da yürütülen çalışmada, de Valk ve Schans

(2008) hipotezlerini ve bulgularını aile değişim modeline (Kağıtçıbaşı, 1996) dayanarak açıklamıştır. Araştırmacılar, Türkiye ve Fas'ın özellikle kırsal bölgelerini ve Surinamlılar ve Hollanda Antillerini, aile ve kuşaklar arası bağların önemli olduğu ilişki kültürü (culture of relatedness) bakımından incelemiştir. de Valk ve Schans (2008) Hollanda'daki yaşlı göçmenlerin genel olarak kuşaklar arası bağımlılığın ekonomik iyi oluş hali için ön şart kabul edildiği ailelerden geldiklerini ve akrabalık bağlarının kuvvetli olduğunu ileri sürmüştür. Bu tarz ailelerde evlatlar, çocuk iken tarlada vb. çalışarak, yetişkin olduklarında ise yaşlı anne-babaya destek olarak aile ekonomisine katkı sağlamaktadır. Yerli Hollanda ise anne, baba ve çocuğun bağımsızlık ve özerkliğinin vurgulandığı ayrı olma kültürü (culture of separateness) bakımından tanımlanmıştır. Bu tarz kültürlerde anne, baba ve çocuklar arasındaki duygusal bağlar kuvvetli olmakla birlikte, yaşlılara genel olarak resmî kurumlar destek sağlamaktadır. Çalışmada, göçmen yaşlılar yerli yaşlılara göre evlat yükümlülüğü normlarına (örn., “Çocuklar hasta anne babalarına bakmalıdır”) yönelik daha fazla olumlu tutum sergilemiştir. Aynı zamanda, grup ortalamasının üzerinde çocuk sahibi olan Faslılar ve Türkler olmayanlara göre evlat yükümlülüğü normlarına daha fazla onay vermiştir. Yaşlı katılımcıların fiziksel sağlığı ise evlat yükümlülüğü normları ile ilişkili bulunmamıştır. Araştırmacılar, sayıca fazla çocuk sahibi olanların, evlatlarından bakım ve destek bekleme tercihlerinin ve eğilimlerinin görece fazla olacağını iddia etmiştir (de Valk ve Schans, 2008).

Diğer bir çalışmada, zenginlik düzeyi, kurumsal sosyal destek sistemi ve kültür bakımından farklılık gösteren beş ülkenin (Norveç, İngiltere, Almanya, İspanya, İsrail) büyük şehirlerinde yaşayan farklı kuşaklardan katılımcıları karşılaştırılmıştır (Lowenstein ve Daatland, 2006). Çalışmada beş ülkeden katılımcılar da evlat yükümlülüğü normlarına yönelik görece olumlu tutum sergilerken, ülkeler arası anlamlı farklar da bulunmuştur. İspanya ve İsrail'dekiler, Almanya, Norveç ve İngiltere'dekilere göre daha fazla olumlu tutum sergilemiştir. Araştırmacılar, bu bulguları kuzey ülkelerine göre güney ülkelerinde aile üyeleri arasındaki bağların daha güçlü olmasıyla açıklamıştır. Bununla birlikte, ilgili ülkeler, aile üyeleri arasındaki duygusal ve yakın ilişkilere, karşılıklı destek ve uyuma yönelik tutumları bakımından fark göstermemiştir. Araştırmacılar, en fazla farkı İspanya ve Norveç arasında bulmuştur. İspanya'nın geleneksel anlamda aile odaklı kültürünü yansıtır biçimde, İspanyalılar hem yaşlı ebeveynlerle duygusal ve yakın ilişkilere hem de evlat yükümlülüğü normlarına önem atfetmiştir. Norveç'in yüksek zenginlik düzeyi ve güçlü kurumsal sosyal destek sistemini yansıtır biçimde ise Norveçliler evlat yükümlülüğü normlarından çok, yaşlı ebeveynlerle duygusal ve yakın ilişkilere önem atfetmiştir. Sonuç olarak, Lowenstein ve Daatland'a (2006) göre gelişmiş ülkelerin büyük şehirlerinde dahi aile içi karşılıklı yükümlülükler, birlik ve bağlılık önemli bulunmaktadır. Bununla birlikte, aile içi birliğin sağlanmasında geleneksel toplumsal beklentiler, görev ve sorumlulardan çok, duygusal yakınlık ve bağ kurma gibi bireysel koşullar ve tercihler belirleyici olmaya başlamıştır.

Japonya'da araştırmacılar, boylamsal bir çalışmada yaşlılarla birlikte yaşayanların (gelin, evlat, eş) tutumlarını, ülkede kurumsal uzun süreli bakım servisi uygulaması başlamadan ve başladıktan sonra incelemiştir (Tsutsui ve ark. 2014). Araştırmacılar, 1999 ve 2001 yıllarında katılımcılara fiziksel destek (örn., “Ebeveynlerin bakımını üstlenmek çocukların görevidir”), ekonomik destek (örn., “Ebeveynlerine maddi destek vermek

çocukların görevidir”) ve duygusal destek (örn., “Çocukların ebeveynleriyle birlikte bir şeylerin keyfini çıkarmak için zamanı olmalıdır”) bakımından sorular sormuştur. Çalışmada evlat yükümlülüğü normlarına yönelik genel olarak orta düzeyde olumlu tutum sergilenirken, en az fiziksel, en fazla duygusal destek onaylanmıştır. Kurumsal bakım uygulaması başladıktan sonra, fiziksel destek bakımından tüm katılımcı gruplar arasında anlamlı değişim oluşmuştur ve duygusal destek bakımından ise sadece gelinlerin kız evlatlarına göre olumlu tutumları azalmıştır. Araştırmacılar bulgulara dayanarak, evlat yükümlülüğü normlarını durumsal faktörlerle ilişkilendirmiştir. Tsutsui ve arkadaşları (2014), kurumsal bakım servisi uygulamasının halihazırda bir yaşlıya bakım verenleri daha çok ilgilendireceği için, benzer çalışmaların bir yaşlıyla birlikte yaşamayanlar arasında da yapılması gerektiğini vurgulamıştır.

Diğer bir çalışmada, yaşanan şehrin modernleşme düzeyinin evlat yükümlülüğü normlarını yerine getirmeyle (saygı gösterme, olumlu karşılık verme, bakım verme, memnun etme, itaat, ekonomik destek) ilişkisi incelenmiştir (Cheung ve Kwan, 2009). Çin’de altı büyük şehirde araştırmacılar, 40 yaş ve üzeri katılımcılara, son üç ay içerisinde her bir evlat yükümlülüğü normunu ne sıklıkla yerine getirdiklerini sormuştur. Çalışmada şehirlerin modernleşme düzeyi, şehirde kazanılan ortalama aylık/maaş miktarı, şehirde kişi başına düşen ortalama gayri safi milli hasıla ve şehirde hizmet sektöründe çalışan iş gücü oranı toplanarak hesaplanmıştır. Bulgulara göre, şehrin modernleşme düzeyi arttıkça (bireysel değişkenler kontrol edildikten sonra dahi) şehirde yaşayanların evlat yükümlülüğü normlarını yerine getirme düzeyi azalmaktadır.

Yeni Zelanda’da yaşayan Avrupalı ve Çinli ailelerin karşılaştırıldığı bir çalışmada, Çinliler yaşlı anne-babaya itaat etmeye, bakım vermeye ve maddi olarak yardım etmeye daha fazla önem vermiştir. Avrupalılar, evlat yükümlülüğü normları arasında en fazla yaşlı anne-babayla temas ve görüşme halinde olmaya önem verirken, Çinliler böyle bir ayırım yapmamıştır (Ng, 2002). Çalışmada hem Avrupalı hem de Çinli aileler evlat yükümlülüğü normları arasında saygı duymaya ve temas ve görüşme halinde olmaya yönelik görece olumlu, itaat etmeye ve maddi olarak yardım etmeye yönelik görece olumsuz tutum sergilemiştir. Katılımcıların, yaşlı anne-babaya bakım vermeye ve onları memnun etmeye yönelik tutumları ise orta düzeyde kalmıştır (Ng, 2002).

Görüldüğü gibi, evlat yükümlülüğü normları üzerine yürütülen kültürler arası çalışmalar (örn., Cheung ve Kwan, 2009; Lowenstein ve Daatland, 2006, Ng, 2002) genel olarak aile değişim modeli (Kağıtçıbaşı, 1996; 2013) ve çift yönlü modelle (Bedford ve Yeh, 2019) tutarlı bulgular rapor etmiştir. Buna göre SES arttıkça, özellikle otoriterlik odaklı evlat yükümlülüğü normlarına (örn., itaat, fiziksel bakım verme) yönelik olumlu tutumlar azalmaktadır. Ancak karşılıklılık odaklı (örn., temas ve görüşme halinde olma) aileye-ataya saygıya yönelik olumlu tutumlar, SES ve kültürden bağımsız olarak varlığını devam ettirmektedir.

Aile Değişim Modeli ve Türkiye Örnekleme

Kültürler arası ve kültür içi karşılaştırmaların bir arada yapıldığı bir çalışmada Dinn ve Sunar (2017), ABD ve Türkiye’deki katılımcıların ebeveynlerinden algıladıkları kabul (sıcaklık) düzeyinde fark bulunmadığını, kontrol (düşük özerklik ve/veya yüksek katı disiplin) düzeyinde ise fark bulunduğunu belirtmiştir. Araştırmacılar, görece

yüksek sosyoekonomik gelişmişlik ve bireycilik düzeyine sahip ABD’li ebeveynlerle karşılaştırıldığında, Türkiye’deki ebeveynlerin özerkliğe daha az izin veren ve daha otoriter olarak algılanmalarının beklendiğini belirtmiştir. Kültür içi karşılaştırmalar, Türkiye’nin üç ayrı coğrafi bölgesi arasında yapılmıştır. Metropol (İstanbul) ve İç-Doğu Anadolu (Niğde, Van) bölgelerinde yaşayanlar, Batıda (İzmir, Edirne) yaşayanlarla kıyaslandığında, ebeveynlerini hem daha fazla kural koyucu ve disipline edici hem de daha az sıcaklık ve kabul edici olarak algılamıştır. Araştırmacılar, ilgili bulguları Batı bölgesinin görece yüksek eğitim seviyesine ve “Batılı” özelliklere (daha az toplulukçu) sahip olması ile açıklamıştır. Öğrencilerin, itaat ve saygı kurallarına daha fazla uyumu gerektiren (dikey) toplulukçuluk puanları arttıkça da ebeveynlerinden algıladıkları kontrol artmıştır. Annelerin eğitim seviyesi arttıkça ise kontrol algısı azalmış, bununla birlikte babaların eğitim seviyesi arttıkça kabul algısı artmıştır.

Diğer bir çalışmada, Avustralya’da yaşayan Türkiye kökenli anneler, SES ve kültürleşme tutumlarından bağımsız olarak, yüksek düzeyde sıcaklık (örn., “Çocuğumla birlikte sıcak, samimi zamanlar geçiririz”) ifade etmiştir (Yağmurlu ve Sanson, 2009). Öz kültürüyle bütünleşme eğilimi sergileyen ve Avustralya toplumuyla düşük seviyede temas kuran anneler ise çocuklarından görece yüksek düzeyde itaat talep etmiştir (örn., “Çocuğumun söylenileni tartışmadan yerine getirmesini beklerim”). Özellikle düşük SES anneler arasında itaat talep etme arttıkça, çocuğun göstermesi hedeflenen uyum davranışı da artmıştır.

Kağıtçıbaşı, Ataca ve Diri (2010), Almanya, Türkiye, Filistin ve İsrail’deki anneler ve ergen çocukları arasındaki ilişkileri inceledikleri çalışmada, Türkiye ve Filistin’deki çocukların, Almanya’dakilere göre annelerinden daha fazla duygusal destek beklemediklerini rapor etmiştir. Almanya’ya kıyasla Türkiye, Filistin ve İsrail’de anneler ile ergen çocukları ve anneler ile kendi anneleri arasında daha fazla kuşaklar arası yakınlık ifade edilmiştir. Bu ülkelerdeki anneler kendi annelerine daha fazla duygusal destek sağladıklarını da belirtmiştir. Çalışmada, anne ile ergen çocuk arasındaki yakınlık, ergen çocuğun anneye yönelik duygusal desteğini artırmıştır.

Görüldüğü gibi, Türkiye’deki katılımcılar arasında kuşaklar arası ilişkileri inceleyen çalışmalar (örn., Dinn ve Sunar, 2017; Yağmurlu ve Sanson, 2009), genel olarak aile değişim modeli ile (Kağıtçıbaşı, 1996; 2013) tutarlı bulgular rapor etmiştir. Buna göre, özellikle, ebeveyn kontrolü ve çocuktan beklenen uyum ve itaat, düşük SES ve toplulukçulukla birlikte artmaktadır. Ebeveyn kabulü ve karşılıklı duygusal destek ise görece benzerlik gösterirken, özellikle çocuk yetiştirmede özerklik vurgusu yüksek SES ve bireycilikle birlikte görülmektedir (Yağmurlu ve Sanson, 2009).

Bu çalışmanın amacı, yaşlı ebeveynlere bakım vermeye yönelik tutumları Türkiye’deki üniversite öğrencisi gençler arasında incelemektir. Yaşlanan nüfusla birlikte daha önce görülmemiş oranda orta yaşlı bireyin hayatta olan ebeveyne sahip olacağı tahmin edilmektedir (Dünya Sağlık Örgütü-WHO, 2015). Toplumun taşıyıcıları olarak genç üniversite öğrencilerinin ve yaşlı anne babaya sahip olacak yetişkin adaylarının yaşlı ebeveynlere bakım vermeye yönelik tutumlarının incelenmesi önemlidir.

Yaşlı ebeveynlere bakım vermeye yönelik tutumlar, sosyal-ekonomik, kültürel ve politik koşullara bağlı olarak farklı biçimlerde ifade edilebilir (Dykstra ve Fokkema, 2012;

Lowenstein ve Daatland, 2006). Bu tutumlar, aile değişim modeli bağlamında açıklanmaya çalışılmış (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2015) ancak ampirik bir çalışmayla incelenmemiştir. Aile değişim modeline göre kültürel değerler, aile değerleri ve çocuğun değeri, kuşaklar arası ilişkileri anlamada önemlidir (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2015; Trommsdorff ve Mayer, 2012). Çocuğun değeri yaklaşımı, çocuk sahibi olma isteğini genelde kültürel değerler, özelde ise çocuğa atfedilen değerlerle açıklamaktadır. Bu yaklaşım, kültürel değerlerin ve çocuğun değerinin refah ve zenginlik düzeyiyle olan ilişkisine dikkat çeker ve kuşaklar arası ilişkilere dair önemli çıkarımları vardır. Çalışmalar, refah ve zenginlik düzeyi düştükçe, çocuğun araçsal değerinin ve çocuk sayısının arttığını göstermiştir (Kağıtçıbaşı, 2007) ve çocuğun değerinin, kuşaklar arası ilişkilere dair değerlerle bağlantılı olduğu iddia edilmiştir (Trommsdorff ve Mayer, 2012).

Kağıtçıbaşı ve Ataca' ya (2015) göre kuşaklar arası ilişkilerin ve çocuğa atfedilen değerlerin, sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi (SES) ve değişim bağlamında incelenmesi, yaşlı bireylerin iyi olma hallerinin artırılmasına yönelik önemli bilgiler sağlayacaktır. Bu bağlamda, kuşaklar arası dinamiklerin, kültür ve SES ile ilişkili olarak incelendiği çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Aile değişim modeli bağlamında, bağımsız ve tam bağımlı aile modelleri arasında önemli farklar beklenmiştir (bkz. Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2015). Buna göre, yüksek SES ortamlarda ortaya çıkan bağımsız aile modeli kurumsal temelli yaşlı bakımına yönelirken, düşük SES ortamlarda ortaya çıkan tam bağımlı aile modeli, aile temelli yaşlı bakımına yönelecektir (ayrıca bkz. Albertini ve Mantovani, 2022; Dykstra ve Fokkema, 2012). Böylece, aile yaşam birimi ve ebeveyn eğitim durumuna göre çalışmanın değişkenleri arasında farklılıklar olmalıdır (bkz. Akyıl ve arkadaşları, 2016; Dinn ve Sunar, 2017; Kağıtçıbaşı, Ataca ve Diri, 2010; Rogers-Sirin ve arkadaşları, 2017). Bu bağlamda çalışmanın birinci hipotezi şöyledir:

H1. Aile yaşam birimi büyükşehir olan ve ebeveyn eğitim durumu yüksek olan katılımcılar, olmayanlara göre (a) maddi bağımlılıklar (çocuğun araçsal değeri ve maddi evlat yükümlülüğü normları) bakımından daha düşük, (b) duygusal bağımlılıklar (çocuğun psikolojik değeri ve duygusal evlat yükümlülüğü normları) bakımından ise daha yüksek puan alır.

Kağıtçıbaşı ve Ataca 'ya (2015) göre, duygusal bağımlı aile modelinde ise yaşlı bakımı için SES ve kültür birbirine ters mesajlar verecektir. Diğer bir deyişle, kurumsal temelli yaşlı bakımı için sosyoekonomik koşullar yeterliyken, kültürel değerler yakın ve birbirine bağlı ilişkilere ve aile bakımının önemine vurgu yapacaktır. Maddi ve duygusal bağımlılık bağlamında düşünüldüğünde, birincisinin SES ile azalması beklenmektedir. Buna göre, yaşlı bireylere yönelik, yaşlılık aylıkları, sosyal güvenlik yardımları, sağlık sigortası gibi kurumsal sosyal desteğe erişilebilirliğin artması, yaşlı bireylerin yetişkin çocuklarına olan ihtiyacını ve ailenin maddi bağımlılığını azaltacaktır. Bununla birlikte, özellikle aile içi yakın ilişkilere yüksek değer atfedilen toplulukçu geleneğe sahip toplumlarda, sosyoekonomik gelişme ailenin duygusal bağımlılığını azaltmamalıdır. Diğer bir deyişle, aile içi yakınlık ve duygusal bağımlılık, SES ve kentleşmeyle uyumsuz değildir. Böylece, duygusal bağımlı aile modeli için yaşlı bakımına yaklaşımın sosyoekonomik ve kültürel faktörlerle ilişkisi incelenmelidir (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2015). Bu bağlamda, Türkiye toplulukçuluk yönü ağır basan ve aile çıkarımın ön planda tutulduğu; ancak (özellikle büyük şehirlerin kent merkezlerinde) bireycilik yönü de bulunan bir ülkedir (örn., Ar ve Karancı,

2019; Mottram ve Hortaçsu, 2005). Böylece, çocuğun değeri ve kültürel değerlerin, evlat yükümlülüğü normlarını yordaması beklenmektedir. Çalışmanın ikinci hipotezi şöyledir:

H2. (a) Çocuğun psikolojik değeri ve (b) ilişkisellik değerleri, aile yaşam birimi ve ebeveyn eğitim durumu kontrol edildikten sonra, duygusal evlat yükümlülüğü normlarını pozitif yönde yordar.

H3. (a) Çocuğun araçsal değeri ve (b) ilişkisellik değerleri, aile yaşam birimi ve ebeveyn eğitim durumu kontrol edildikten sonra, maddi evlat yükümlülüğü normlarını pozitif yönde yordar.

Çalışmada, aynı zamanda, evlat yükümlülüğü normlarının gelecekte ebeveyne bakım verme niyetini yordayıp yordamadığı incelenecektir. Yetişkin çocukların yaşlı anne ve babalarına yönelik sorumluluklarına ilişkin toplumsal beklentilere yönelik tutumlarını yansıtan evlat yükümlülüğü normları, ebeveyne yönelik gerçek anlamda bakım verme ve destek olma davranışıyla ilişkilidir (Dykstra ve Fokkema, 2012; Hwang, Kim, Brown ve Silverstein, 2022; Ikkink, Van Tilburg ve Knipscheer, 1999). Örneğin, Norveç ve Hollanda’da yürütülen boylamsal bir çalışmada katılımcıların evlat yükümlülüğü normları, beş yıl sonra ebeveyne gösterdikleri destek olma davranışını yordamıştır (Herlofson, Hagestad, Slagsvold, Sørensen, 2011). Dykstra ve Fokkema (2012) ise evlat yükümlülüğü normlarını onaylayanların son üç ay içerisinde ebeveynlerine daha fazla hem maddi hem de duygusal destek sağladığını belirtmiştir. Böylece, gelecekte ebeveyne bakım verme niyeti evlat yükümlülüğü normları ile ilişkili olmalıdır. Bununla birlikte, kuşaklararası ekonomik bağımlılıklara daha fazla vurgu yapan ve toplulukçu ve/veya düşük SES ortamlarda görülmesi beklenen maddi evlat yükümlülüğü normlarının (Bedford ve Yeh, 2019; Kağıtçıbaşı, 1996, 2013), duygusal normlara göre daha güçlü yordayıcı olması beklenmektedir. Buna göre çalışmanın dördüncü hipotezi şöyledir:

H4. Gelecekte ebeveyne bakım verme niyetini, duygusal evlat yükümlülüğü normlarının etkisi kontrol edildikten sonra, maddi evlat yükümlülüğü normları pozitif yönde yordar.

Böylece, bu çalışmada yaşlı ebeveynlere sahip olacak Türkiye’deki gençler arasında, kültürel değerler, çocuğun değeri ve bazı sosyo-demografik değişkenler ile evlat yükümlülüğü normları arasındaki ilişkiler ve bu normların gelecekte ebeveyne bakım verme niyetini nasıl yordadığı incelenmiştir.

Yöntem

Katılımcılar

Çalışmada elverişlilik örnekleme yolu kullanılmış ve üniversitenin farklı fakültelerinden öğretim elemanlarıyla iletişime geçilerek anket uygulaması için uygun olabilecek dersleri öğrenilmiştir. Çalışmaya yaşları 18-25 (*Ort.* = 20.52, *SS* = 1.71) arasında değişen İç Anadolu Bölgesinde bir devlet üniversitesinde farklı bölümlerde okuyan 364 üniversite (190 Kadın; 171 erkek, üç diğer) öğrencisi katılmıştır. Ailesinin yaşam birimi olarak büyük şehir belirten katılımcılar arasında annesi üniversite ve üstü mezunu olanların oranı %22,5, babası üniversite ve üstü mezunu olanların oranı %28,3’tür. Büyük şehir belirtmeyenler (köy, kasaba, ilçe veya şehirde yaşayan) arasında annesi üniversite ve üstü mezunu olanların oranı %16, babası üniversite ve üstü mezunu olanların oranı %22,7’dir. Katılımcıların annelerinin yaşı 33-63 (*Ort.* = 47.56, *SS* = 5.17), babalarının yaşı 40-71 (*Ort.* = 51.62, *SS* = 5.80) arasında değişmiştir. “Ailenizde yaşlı bir birey (65 yaş ve üstü) var mı?” sorusuna katılımcıların %50’si “var” cevabını vermiştir. Katılımcı özellikleri Tablo-1’de de verilmektedir.

Tablo 1. *Katılımcıların Özellikleri*

	N	%
Cinsiyet		
Kadın	190	52.2
Erkek	171	47
Diğer	3	0.8
Yaş (18-21 ve 22-25)	262 ve 99	72.6 ve 27.4
Aile yaşam birimi		
Köy	17	4,7
Kasaba	12	3,3
İlçe	65	18
Şehir	92	25,5
Büyükşehir	175	48,5
Eğitim durumu (anne - baba)		
İlkokul	(100 – 77)	(27,9 - 21,3)
Ortaokul	(79 – 74)	(22,1 - 20,5)
Lise	(109 – 117)	(30,4 - 32,4)
Üniversite	(66 – 83)	(19,4 – 23)
Üniversite üstü	(4 – 10)	(1,1 - 2,8)
Aile gelir durumu (alt – orta -üst)	(38 – 309 – 13)	(10,6 - 85,8 - 3,6)
Aile SES (alt - orta - üst)	(31 – 317 – 12)	(8,6 - 88,1 - 3,3)
Annesi ev hanımı	204	59,3
Ailede yaşlı birey	180	49,5

Veri Toplama Araçları

Evlât Yükümlülüğü Normları Ölçeği

Evlât Yükümlülüğü Normları Ölçeği Ohta ve Kai (2007) tarafından geliştirilmiştir ve 5’li Likert tipi ölçek (1: Katılıyorum, 5: Katılmıyorum) 11 madde içermektedir. Açımlayıcı faktör analizi kullanarak Ohta ve Kai (2007), ekonomik destek için üç madde (örn., “Çocuklar, ebeveynlerine beslenme sorunları çekmemeleri için maddi destek sağlamalıdır”), fiziksel destek için beş madde (örn., “Ebeveynlerinin bakımını üstlenmeyen çocuklar, çocuk olarak görevlerini ihmal etmiş olurlar”), duygusal destek için üç madde (örn., “Çocukların ebeveynleriyle birlikte vakit geçirmek için zamanları olmalıdır”) belirlemiştir. Ölçeğin 3-faktörlü yapısı, yine Japonya’da yürütülen bir çalışmada Tsutsui ve arkadaşları (2014) tarafından doğrulayıcı faktör analizi kullanılarak desteklenmiştir. Ölçek Türkiye örnekleminde ilk kez bu çalışmada kullanılmıştır ve araştırmanın yazarı tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Çevrilen maddeler ve orijinal maddeler araştırmanın yazarı tarafından karşılaştırılıp değerlendirilmiştir. Daha sonra, sosyal bilimler alanından dört akademisyen maddeleri okumuş ve açıklık ve anlaşılabilirlik bakımından görüşlerini paylaşmıştır. Son olarak, İngilizce Mütercim Tercümanlık bölümünden bir akademisyen Türkçe ve İngilizce maddeleri değerlendirmiştir. Ölçeğin, Türkçe formu mevcut çalışmada ilk kez kullanıldığı için faktör yapısı açımlayıcı faktör analizi kullanılarak test edilmiştir. Bulgulara göre, iki faktörlü yapı varyansın %62,27’sini açıklamıştır. Birbirine yakın çapraz yük alan madde 5 çıkarıldıktan sonra, iki faktörlü yapı varyansın %65,86’sını açıklamıştır. Buna göre, ölçeğin ekonomik-fiziksel (maddi) destek ve duygusal destek boyutları tanımlanmıştır. Bu boyutlar için Cronbach Alpha katsayıları sırasıyla .89 ve .83 olarak hesaplanmıştır. Ölçekten alınan toplam puan arttıkça katılımcıların ilgili evlât yükümlülüğü normlarına yönelik olumlu tutumlarının arttığı varsayılmıştır.

Gelecekte Ebeveyne Bakım Verme Niyeti Ölçeği

Gelecekte Ebeveyne Bakım Verme Niyeti Ölçeği Rossi ve Rossi'den (1990) alınarak çocuğun değeri araştırmaları için Schwarz ve arkadaşları (2001) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Tek faktörlü ölçekte katılımcılara gelecekte ihtiyaç halindeki ebeveyne bakım vermek için ne ölçüde bir zahmete/sıkıntıya katlanacakları 7'li likert tipi ölçümle (1: Hiç Sıkıntı Olmaz, 7: Pek Çok Sıkıntı Olur) yedi madde/konu üzerinden (örn., “parasal sıkıntılara”) sorulmaktadır. Ölçekten alınan toplam puan arttıkça katılımcıların gelecekte ebeveyne bakım verme niyetleri düşmektedir. Mevcut çalışmada ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı .91 hesaplanmıştır.

Değerler Ölçeği

Schwartz Değerler Ölçeğinin (Schwartz Values Survey; Schwartz ve Boehnke, 2004), kısa versiyonu Kam ve arkadaşları (2012) tarafından geliştirilmiştir ve 18 madde içermektedir (7'li Likert tipi ölçek, 1: Önemli değil, 7: Çok önemli). Ölçek Türkçeye Alper (2016) tarafından uyarlanmıştır. Alper (2016) ilişkisellik (sorumluluk sahibi olmak, aidiyet hissi, öz-disiplin, ailenin güvenliği, sadakat, mütevazılık, itaatkâr olma, yardımseverlik, affedebilme) ve özerklik (özgürlük, bireysel bağımsızlık, işinde yetkin olma, yaratıcılık, renkli bir yaşam, insanların üzerinde etki sahibi olma, heyecanlı bir yaşam, kendine saygı duymak, kendi hedefini belirleyebilme) değerleri için sırasıyla .79 ve .73 Cronbach Alpha katsayıları rapor etmiştir. Sakman (2016) ise ilişkisellik ve özerklik değerleri için sırasıyla .85 ve .68 Cronbach Alpha katsayıları rapor etmiştir. Bu çalışmada ilişkisellik ve özerklik için Cronbach Alpha katsayıları sırasıyla .75 ve .70 hesaplanmıştır. İlgili ölçekten alınan toplam puan arttıkça katılımcıların ilgili değerlere verdiği önem artmaktadır.

Çocuğun Değeri Ölçeği

Çocuğun değeri ölçeği Schwarz ve arkadaşları (2001) tarafından geliştirilmiş ve Türkçeye uyarlanmıştır. 7-li likert tipi ölçek (1: Hiç katılmıyorum, 7: Tamamen katılıyorum) 27 madde içermektedir. Bu çalışmada ölçeğin faktör yapısı açıklayıcı faktör analizi kullanılarak test edilmiştir. Bulgulara göre, üç faktörlü yapı varyansın %53.82'sini açıklamıştır. Kuramsal yaklaşım ve özdeğerlerin çizgi grafik dağılımı (scree plot) dikkate alınarak iki faktörlü yapı test edilmiştir. Çapraz yük alan maddeler 4, 13, 10 çıkarıldıktan sonra tekrar test edilen iki faktörlü yapı varyansın %50'sini açıklamıştır. Ölçeğin iki boyutu çocuğun araçsal değeri ve çocuğun psikolojik değeri olarak belirlenmiştir. Bu boyutların Cronbach Alpha katsayıları sırasıyla .86 ve .90 olarak hesaplanmıştır. İlgili ölçekten alınan toplam puan arttıkça katılımcıların ilgili boyutta çocuğa affettikleri değer artmaktadır.

Sosyoekonomik Gelişmişlik Seviyesi (SES) Bilgi Formu

SES hakkında bilgi sağlamak için katılımcılar “Ailenizin sosyoekonomik düzeyi”, “Ailenizin gelir durumu”, “Ailenizin yaşadığı yerleşim birimi” sorularına cevap vermiştir. Aynı zamanda, katılımcılar “Annenizin en son bitirdiği okul” ve “Babanızın en son bitirdiği okul” sorularını cevaplandırmıştır.

İşlem

Katılımcılar ölçeklere sınıf ortamında yanıt vermiştir. Araştırmaya katılım gönüllülük esas alınarak sağlanmıştır. Katılımcılara araştırmaya katılım için herhangi bir teşvik teklif

edilmemiştir. Çalışmanın etik kurul onayı Anadolu Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan 30 Ekim 2019 tarihinde 80419 protokol numarası ile alınmıştır.

Veri Analizi

Araştırma verileri SPSS 24 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Öncelikli olarak Türkiye örnekleminde ilk kez bu çalışmada kullanılan Evlat Yükümlülüğü Normları Ölçeği için Açıklayıcı Faktör Analizi uygulanmıştır. Daha sonra çalışmanın betimleyici ve ilişkisel bulguları elde edilmiştir. Tek-yönlü ANOVA kullanılarak kadın ve erkek öğrencilerin çalışma değişkenleri bakımından fark gösterip göstermediğine bakılmıştır. Fark bulunan değişkenler için yapılan regresyon analizlerinde cinsiyetin etkisi kontrol edilmiştir. Sosyo-demografik değişkenler bakımından grupların karşılaştırılması için çok değişkenli varyans analizi (MANOVA) kullanılmıştır. Gruplar aile yaşam birimi ve ebeveyn eğitim durumuna göre oluşturulmuştur. Aile yaşam birimi büyükşehir olanlar ve olmayanlar biçiminde; ebeveyn eğitim durumu ise düşük, orta, yüksek biçiminde gruplara ayrılmıştır. Daha sonra aile yaşam birimi ve anne eğitim durumu ile baba eğitim durumunun etkilerinin birinci basamakta kontrol edildiği çoklu hiyerarşik regresyon analizleri uygulanmıştır.

Bulgular

Betimleyici ve İlişkisel Bulgular

Betimleyici analiz bulgularına göre, katılımcılar genel olarak maddi ve duygusal yükümlülük, çocuğun psikolojik değeri ve ilişkisellik ile özerklik bakımından görece yüksek (ortanın üzerinde) puanlar alırken; çocuğun araçsal değeri ve gelecekte ebeveyn bakım verme niyeti bakımından düşük puan almıştır. Bulgular Tablo 2'de verilmektedir.

Korelasyon analizi bulgularına göre, ilişkisellik, bakım verme niyeti hariç çalışmanın diğer değişkenleriyle (pozitif yönde) ilişkili bulunmuştur. Özerklik ise çocuğun psikolojik değeri (ve düşük düzeyde maddi evlat yükümlülüğü) ile pozitif yönde ilişkilidir. Çocuğun araçsal değeri, maddi ve duygusal yükümlülük ile pozitif yönde görece düşük düzeyde ilişkilidir. Gelecekte ebeveyn bakım verme niyeti ise maddi yükümlülük ile pozitif yönde ve yüksek düzeyde duygusal yükümlülük ile pozitif yönde ve görece düşük düzeyde ilişkilidir. Bulgular Tablo 2'de verilmektedir.

Tablo 2. Betimleyici Bulgular ve Değişkenler Arasındaki İlişki Katsayıları

	Ort.	SS	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
1. Gelecekte bakım verme niyeti	3.37	1.61	(.91)	-.24*	-.11*	.07	-.05	.01	-.04
2. Maddi yükümlülük	4.79	1.37		(.89)	.50*	.251	.35**	.13*	.33**
3. Duygusal yükümlülük	5.87	1.21			(.83)	.11*	.35**	.10	.37**
4. Çocuğun araçsal değeri	2.84	1.24				(.86)	.42**	.05	.19**
5. Çocuğun psikolojik değeri	5.14	1.32					(.90)	18**	.49**
6. Özerklik	6.29	.52						(.70)	.38**
7. İlişkiselik	5.85	.74							(.75)

**p < .01, N = 364. Parantez içindeki değerler Cronbach Alfa katsayılarıdır.

Tek-yönlü ANOVA bulgularına göre ilişkisellik ($F(1, 359) = 8.277, p < .01$) bakımından kadınlar ($Ort. = 5.96, SS = .66$), erkeklerden ($Ort. = 5.73, SS = .79$) daha yüksek puan almıştır. Gelecekte ebeveyne bakım verme niyeti ($F(1, 359) = 6.549, p < .05$) bakımından da kadınlar ($Ort. = 3.58, SS = 1.65$), erkeklerden ($Ort. = 3.15, SS = 1.53$) daha yüksek puan almıştır. Bu nedenle, gelecekte ebeveyne bakım verme niyeti için yapılan regresyon analizinde cinsiyetin etkisi kontrol edilmiştir.

Sosyo-Demografik Değişkenler Bakımından Grupların Karşılaştırılması

Birinci hipotezi test etmek üzere, aile yaşam birimine göre katılımcılar ikiye (büyükşehir olanlar ve olmayanlar), ebeveyn eğitim durumuna göre ise üçe (düşük: ilk ve orta okul, orta: lise, yüksek: üniversite ve üstü) ayrılmıştır ve gruplar arası karşılaştırma için çok değişkenli varyans analizi (MANOVA) kullanılmıştır. Aile yaşam birimine göre çalışmanın değişkenlerinin karşılaştırıldığı MANOVA bulgularına göre Wilks' Lambda = .96, $F(7,353) = 2.06, p < .05$ ve çok değişkenli $\eta^2 = .04$ 'dür. Gruplar arasında maddi evlat yükümlülüğü normları ($F(1, 359) = 4.07, p < .05, \eta^2 = .01$) ve çocuğun araçsal ($F(1, 359) = 6.26, p < .05, \eta^2 = .02$) ve psikolojik değeri ($F(1, 359) = 7.53, p < .01, \eta^2 = .02$) bakımından fark bulunmuştur. Buna göre, büyük şehirden geldiğini ifade edenler ilgili değişkenler bakımından daha düşük puan almıştır.

Ebeveyn eğitim durumuna göre çalışmanın değişkenlerinin karşılaştırıldığı MANOVA bulgularına göre anneler için çok değişkenli etki anlamlı değildir. Bununla birlikte, çocuğun araçsal değeri bakımından düşük ve orta eğitim düzeyi arasında fark bulunmuştur ($F(2, 355) = 3.39, p < .05, \eta^2 = .02$). Anneleri düşük eğitim düzeyinden gelen katılımcılar, orta eğitim düzeyinden gelenlere göre ilgili değişken bakımından daha yüksek puan almıştır. Babalar için Wilks' Lambda = .91, $F(14,704) = 2.37, p < .01$ ve çok değişkenli $\eta^2 = .05$ 'tir. Gruplar arasında maddi ($F(2, 358) = 10.05, p < .01, \eta^2 = .001$) ve duygusal ($F(2, 358) = 4.90, p < .01, \eta^2 = .03$) evlat yükümlülüğü normları, çocuğun araçsal ($F(2, 358) = 3.68, p < .05, \eta^2 = .02$) ve psikolojik değeri ($F(2, 358) = 7.66, p < .01, \eta^2 = .04$) ve ilişkisellik ($F(2, 358) = 6.05, p < .01, \eta^2 = .03$) bakımından fark bulunmuştur. Buna göre, babaları düşük eğitim düzeyinden gelen katılımcılar, orta ve yüksek eğitim düzeyinden gelenlere göre maddi evlat yükümlülüğü normları bakımından daha yüksek puan almıştır. Babaları düşük eğitim düzeyinden gelen katılımcılar, yüksek eğitim düzeyinden gelenlere göre duygusal evlat yükümlülüğü normları, çocuğun araçsal ve psikolojik değeri ve ilişkisellik bakımından daha yüksek puan almıştır.

Bu bulgulara göre *H1a* desteklenmiştir. Baba eğitim durumu arttıkça maddi bağımlılıklar azalmıştır, anne eğitim durumu arttıkça ise çocuğun araçsal değeri azalmıştır. Büyük şehirden gelen katılımcılar maddi evlat yükümlülüğü normları ve çocuğun araçsal değeri bakımından daha düşük puan almıştır. *H1b* ise baba eğitim durumu ve yaşam birimi bakımından desteklenmemiştir. Bulgulara göre, baba eğitim durumu arttıkça duygusal bağımlılıklar ve ilişkisellik değerleri daha az onaylanmıştır. Büyük şehirden gelen katılımcılar çocuğun psikolojik değeri bakımından düşük puan almıştır.

Regresyon Analizleri

İkinci (*H2a* ve *H2b*) ve üçüncü hipotez (*H3a* ve *H3b*) için bağımsız değişkenler olan kültürel değerler (özerklik ve ilişkisellik) ve çocuğun değerinin (çocuğun araçsal

ve psikolojik değeri) maddi ve duygusal evlat yükümlülüğü normlarını nasıl yordadığını incelemek üzere çoklu hiyerarşik regresyon analizleri yürütülmüştür. Birinci basamakta kontrol değişkenleri olarak aile yaşam birimi ve anne ve baba eğitim düzeyi analize dahil edilmiştir. Bulgular Tablo 3'te verilmektedir.

Tablo 3. Maddi ve Duygusal Evlat Yükümlülüğü Normları için Hiyerarşik Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişken	Maddi evlat yükümlülüğü		Duygusal evlat yükümlülüğü	
	SH	β	SH	β
1. Basamak				
Aile yaşam birimi	.15	.06	.13	.04
Anne eğitim durumu	.08	.01	.07	.01
Baba eğitim durumu	.08	-.19**	.07	-.14*
2. Basamak				
Aile yaşam birimi	.14	.04	.12	.02
Anne eğitim durumu	.08	.03	.06	.01
Baba eğitim durumu	.07	-.13*	.06	-.05
Araçsal çocuğun değeri	.06	.14*	.05	-.05
Psikolojik çocuğun değeri	.06	.13*	.06	.29***
Özerklik	.14	.04	.12	-.03
İlişkisellik	.11	.17**	.10	.23***
R^2	.16		.18	
F for $R^2 \Delta$	12.28***		17.30***	

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Tablo 3'te görüldüğü üzere, maddi evlat yükümlülüğü normları, ikinci basamakta, baba eğitim durumu ($\beta = -.13$, SH = .07, $p < .05$) ve çocuğun araçsal ($\beta = -.14$, SH = .06, $p < .01$) ve psikolojik değeri ($\beta = -.13$, SH = .07, $p < .05$) ve ilişkisellik ($\beta = -.17$, SH = .11, $p < .01$) tarafından yordanmıştır. Duygusal evlat yükümlülüğü normları çocuğun psikolojik değeri ($\beta = -.29$, SH = .06, $p < .001$) ve ilişkisellik ($\beta = -.23$, SH = .10, $p < .001$) tarafından yordanmıştır. Bu bulgulara göre H2a ve H2b desteklenmiştir. Duygusal evlat yükümlülüğü normları çocuğun psikolojik değeri ve ilişkisellik değerleri tarafından yordanmıştır. H3a ve H3b de desteklenmiştir. Maddi evlat yükümlülüğü normları, çocuğun araçsal değeri ve ilişkisellik değerleri tarafından yordanmıştır. Bununla birlikte, maddi evlat yükümlülüğü normları (düşük düzeyde de olsa) çocuğun psikolojik değeri tarafından da yordanmıştır.

H4 için maddi ve duygusal evlat yükümlülüğü normlarının, gelecekte anne-babaya bakım verme niyetini nasıl yordadığını incelemek üzere de çoklu ve hiyerarşik regresyon analizi yürütülmüştür. Bulgular Tablo 4'de verilmektedir.

Tablo 4. Gelecekte Ebeveyne Bakım Verme Niyeti için Hiyerarşik Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişken	Gelecekte ebeveyne bakım verme niyeti	
	SH	β
1. Basamak		
Aile yaşam birimi	.17	-.04
Anne eğitim durumu	.09	-.12
Baba eğitim durumu	.09	.11
Cinsiyet	.17	.13*
2. Basamak		
Aile yaşam birimi	.17	-.02
Anne eğitim durumu	.09	-.10
Baba eğitim durumu	.09	.05
Cinsiyet	.17	.11*
Maddi evlat yükümlülüğü	.07	-.25***
Duygusal evlat yükümlülüğü	.08	.01
R^2	.06	
F for $R^2 \Delta$	9.35***	

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Sonuçları Tablo 4'te sunulan analize göre, birinci basamakta kontrol değişkenleri olarak aile yaşam birimi, anne ve baba eğitim düzeyi ve cinsiyet dahil edilmiştir. Bakım verme niyeti, ikinci basamakta cinsiyet ($\beta = -.11, SH = .17, p < .05$) ve maddi evlat yükümlülüğü normları ($\beta = -.25, SH = .07, p < .001$) tarafından yordanmıştır. Bu bulgulara göre, H4 desteklenmiştir. Bakım verme niyeti bakımından bulunan cinsiyet farkı nedeniyle, bu analize cinsiyet kontrol değişkeni olarak dahil edilmiştir ve ikinci basamakta anlamlı yordayıcı olarak kalmıştır. Çalışmada ebeveyne gelecekte bakım verme niyetinin duygusal yükümlülüklerden çok maddi yükümlülüklerle ilişkili olduğu gösterilmiştir.

Tartışma

Bu çalışmada evlat yükümlülüğü normları kültürel ve bazı sosyo-demografik değişkenlerle ilişkili olarak incelenmiştir. Çalışmada, aynı zamanda, evlat yükümlülüğü normlarının gelecekte ebeveyne bakım verme niyetini yordayıp yordamadığı incelenmiştir. Bulgulara göre, öncelikli olarak, çalışmanın sürekli değişkenleri üzerinde aile yaşam birimi ve anne ve baba eğitim düzeyi bakımından önemli grup farkları gözlenmiştir. Buna göre, ailesi büyükşehirde yaşayan katılımcılar, büyükşehirde yaşamayanlara göre maddi evlat yükümlülüğü normları bakımından daha düşük puan almıştır. Diğer bir deyişle, ailesinin köy, kasaba, ilçe veya şehirde yaşadığını belirten katılımcılar maddi evlat yükümlülüğü normlarını daha fazla öne çıkarmıştır.

Yaşanılan şehrin özelliklerine göre (maddi) evlat yükümlülüğü normlarını inceleyen geçmiş çalışmalar da genellikle benzer bulgular rapor etmiştir. Örneğin, Hollanda'da şehirde ve kırsalda yaşayan katılımcıları inceledikleri çalışmada, Dykstra ve Fokkema (2012) kentleşme düzeyi arttıkça (maddi) evlat yükümlülüğü normlarına onay verme düzeyinin azaldığını rapor etmiştir. Çin'de ise altı büyük şehirde, araştırmacılar, şehrin modernleşme düzeyi arttıkça, şehirde yaşayanların evlat yükümlülüğü normlarını yerine getirme düzeyinin azaldığını göstermiştir (Cheung ve Kwan, 2009). Tutarlı olarak, çift yönlü modele göre de karşılıklılık odaklı (duygusal) aileye-ataya saygının değil, otoriterlik odaklı (maddi) aileye-ataya saygının sosyoekonomik koşullara bağlı olarak değişeceği varsayılmaktadır (Bedford ve Yeh, 2019).

Çalışmada büyükşehirden gelenlerle gelmeyenler arasında duygusal evlat yükümlülüğü normları değil, maddi evlat yükümlülüğü normları bakımından fark bulunması aile değişim modeli (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2015) ile de tutarlıdır. Bu modele göre ilişki olma, büyükşehirde veya toplulukçu kültürlerin görece bireyci ortamlarında yaşamının gerekleri ile ters düşmez ve aslında gençlere psikolojik destek sağlar (Kağıtçıbaşı, 2013; 2014). Diğer bir deyişle, aile içi yakınlık ve duygusal bağımlılık kentleşmeyle uyumsuz değildir. Diğer taraftan, maddi bağımlılıkların kentleşme düzeyi ile azalması beklenir. Buna göre, kurumsal sosyal desteğe erişilebilirliğin görece fazla olduğu büyükşehirlerden gelen katılımcılar, maddi evlat yükümlülüğü normlarını daha düşük düzeyde onaylamış olabilir. Aynı zamanda, Türkiye'nin görece yüksek eğitilmiş ve "Batılı" özelliklere sahip bölgelerinden gelen ve ebeveyn kontrolünü daha düşük algılayan katılımcılar (bkz. Dinn ve Sunar, 2017), hiyerarşik ve bağımlı ilişkilere vurgu yapan maddi evlat yükümlülüğü normlarını daha az benimsemiş olabilir (bkz. Bedford ve Yeh, 2019). Geçmiş çalışmalarda Türkiye'de aile ve kuşaklararası ilişkilere dair toplulukçu eğilimlerin azaldığı gösterilmiştir (Rogers-Sirin ve ark., 2017; Dinn ve Sunar, 2017). Mevcut çalışma ise yaşlı ebeveyne

bakım vermeye yönelik toplulukçu eğilimlerin/maddi bağımlılıkların azalma eğilimine dikkat çekmektedir.

Bulgular, aynı zamanda, büyük şehirden gelmenin çocuğa affedilen değer azalmasıyla olan ilişkisini göstermiştir. Buna göre ailesinin köy, kasaba, ilçe veya şehirde değil de büyükşehirde yaşadığını belirten katılımcılar çocuğa hem araçsal hem de psikolojik olarak daha az değer atfetmiştir. Ebeveyn eğitim düzeyine göre ise anneleri lise mezunu olanlar (ilk ve orta okul mezunu olanlara göre) çocuğa daha az araçsal değer atfederken, babaları üniversite ve üstü mezunu olanlar (ilk ve orta okul mezunu olanlara göre) çocuğa hem araçsal ve hem de psikolojik açıdan daha az değer atfetmiştir. Buna göre bulgular, genel olarak Türkiye’de artan kentleşme ve/veya eğitim düzeyi ile birlikte çocuğa verilen değer azaldığına işaret etmektedir. Aile değişim modeli kapsamında, refah ve zenginlik düzeyi düştükçe çocuğun araçsal değerinin ve çocuk sayısının artması beklenmiştir (Kağıtçıbaşı, 2007). Görece yüksek SES ortamlarda ortaya çıkan bağımsız ve duygusal bağımlı aile modelinde ise çocuğa daha fazla psikolojik değer atfedilmelidir. Bu beklentiyle ters yönde, bulgular günümüzde Türkiye’de SES arttıkça, çocuğun psikolojik değerinin de azaldığını ima etmektedir. Bulgulara göre büyükşehirden gelen ve/veya babaları üniversite ve üstü eğitim düzeyine sahip olan üniversite öğrencisi gençler, çocuk sahibi olma isteğine veya eğilimine görece daha az sahiptir. Babası üniversite ve üstü mezunu olan katılımcılar ilişkisellik değerleri ile maddi ve duygusal evlat yükümlülüğü normları bakımından da daha az puan almıştır. İlgili bulgular bir arada Türkiye’de günümüzde özellikle baba eğitim düzeyinin, kuşaklararası ilişkilerin ve kültürel değerlerin biçimlenmesinde belirleyici olabildiğini ima etmektedir. Buna göre, Türkiye’de baba eğitim düzeyi ve/veya SES arttıkça hem ilişkisellik ve duygusal bağımlılık hem de hiyerarşik ve ekonomik bağımlılık temelli toplulukçu özelliklerin bir arada azaldığı görülmektedir. Diğer bir deyişle hem çocuğa hem de yaşlı ebeveynine yönelik tutumlar dikkate alındığında, mevcut bulgular Türkiye’de kuşaklararası ilişkilerin azalma eğilimine dikkat çekmektedir (bkz. Tufan, 2003).

Geçmiş çalışmalar Türkiye’deki katılımcılar arasında annelerin eğitim seviyesi arttıkça ebeveyn (psikolojik) kontrol algısının (toplulukçulukla ilişkili) azaldığını, babaların eğitim seviyesi arttıkça ise ebeveyn kabul algısının (bireycilikle ilişkili) arttığını göstermiştir (Dinn ve Sunar, 2017). Rogers-Sirin ve arkadaşları (2017) ise annenin eğitim düzeyi yükseldikçe hem uyum hem de hiyerarşi temelli aile değerlerine verilen önemin azaldığını göstermiştir. Anne ve baba eğitim durumunu bir arada ele alan mevcut çalışmada ise bulgular Türkiye’de üniversite öğrencisi gençler arasında duygusal ve maddi bağımlılıkların özellikle üniversite ve üstü baba eğitim düzeyi ile birlikte azalma eğilimine işaret etmektedir.

Görece toplulukçu ve patriarkal bir kültüre sahip Türkiye’de (örn., Gök ve ark., 2019) anne kabulü duygusal bağımlılıkla (ilişkisel olma) ilişkiliyken, (eğitim seviyesi ve gelir düzeyi görece yüksek) baba kabulü bireycilikle (özerklik ve/veya ilişkisel olmama) ilişkili olabilir. Bu çerçevede, bireysel anlamda gelişimlerine ve kariyer ve iş yolculuklarına odaklanan görece yüksek SES genç üniversite öğrencileri, ileride (yaşlı) ebeveynleriyle ve olası çocuklarıyla kuracakları maddi ve duygusal bağımlılıklardan kaçınabilir. Buradan hareketle, bulgulara göre günümüzde duygusal bağımlı aile modelinin (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2015) değişim gösterdiği düşünülebilir ve değişen bu aile modelinde bireylerin veya üniversite öğrencisi gençlerin (duygusal ve maddi anlamda) yaşlı ebeveyn

bakımına yaklaşımının çok da olumlu olmadığı varsayılabılır. Akyil ve arkadaşları (2016) Türkiye’de otoriter ebeveyn kontrolü, ebeveyn için endişe etme vb. değerlerin düşme, aile üyeleri arasındaki ilişki kurma ve bağlılığın ise devam etme eğilimine dikkat çekmiştir. Bununla birlikte, çocuğa ve yaşlı ebeveynle yönelik tutumları bir arada inceleyen bu çalışmanın bulgularına göre Rogers-Sirin ve arkadaşları (2017) ile tutarlı olarak, aile ve kuşaklararası ilişkilere dair toplulukçu eğilimler genel olarak azalmaktadır. Bu bulguları destekler nitelikte çalışmada katılımcılar özgürlük, bağımsızlık, yetkin olma, yaratıcılık, renkli bir yaşam, etki sahibi olma, heyecanlı bir yaşam ve kendine saygı duymak gibi özerklik değerlerine görece yüksek puan vermiştir. Bu durum, yukarıda bahsedildiği gibi genç üniversite öğrencilerinin bireysel anlamda gelişimlerine ve kariyer yolculuklarına odaklanma eğilimine işaret ediyor olabilir. Benzer biçimde, Akyil ve arkadaşları (2016) da son iki kuşak boyunca Türkiye’de benlik saygısı, bireysel özerklik ve duyguları ifade etme gibi değerlerin öne çıktığını belirtmiştir.

Bulgulara göre kültürel değişkenler arasında çocuğun araçsal ve psikolojik değeri ve ilişkisellik değerleri, maddi evlat yükümlülüğü normlarını yordamıştır. Duygusal evlat yükümlülüğü normları ise görece yüksek yordama gücü ile çocuğun psikolojik değeri ve ilişkisellik değerleri tarafından yordanmıştır. Buna göre aile değişim modeli (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2015) kapsamında, maddi bağımlılık/düşük özerklik (çocuğun araçsal değeri) ve ilişki olmanın (çocuğun psikolojik değeri ve ilişkisellik değerleri), yani toplulukçu değerlerin (ve baba düşük eğitim seviyesinin) bir arada maddi yükümlülüklerle, duygusal bağımlı veya ilişki olmanın ise tek başına duygusal yükümlülüklerle ilişkili bulunduğu iddia edilebilir.

Maddi evlat yükümlülüğü normlarının kültürel değişkenler tarafından görece düşük düzeyde yordlanması, bu normlara yönelik tutumların daha çok durumsal faktörler tarafından belirlendiğini (örn., ebeveynin sağlık durumu.) ve henüz bu faktörlere ilişkin deneyimleri bulunmayan üniversite öğrencisi gençlerin bu normlara yönelik görece olumsuz tutum sergilediğini işaret edebilir (bkz. Dykstra ve Fokkema 2012). Diğer bir deyişle, henüz ebeveynlerinin gerçek anlamda bakım ihtiyacıyla karşılaşmamış olan üniversite öğrencisi gençler, görece hiyerarşik ve otoriter ebeveyn çocuk ilişkisini yansıtan (Bedford ve Yeh, 2019) ve kuşaklar arası maddi bağımlılıklara dayanan (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2015) görev ve sorumluluklara mesafeli bir duruş sergilemiş olabilir. Örneğin, bu durumla ilişkili olarak, Japonya’da araştırmacılar, kurumsal bakım uygulaması başladıktan sonra fiziksel destek sağlamaya yönelik evlat yükümlülüğü normlarını onaylanma düzeyinin, özellikle bu desteği sağlaması beklenen kişiler arasında azaldığını göstermiştir (Tsutsui ve ark. 2014).

Diğer taraftan, çalışmada çocukla kurulan psikolojik bağımlılığa ve sorumluluk sahibi olma, aidiyet hissi, öz-disiplin, ailenin güvenliği, sadakat ve mütevazılık gibi ilişkisellik değerlerine verilen önem arttıkça, yaşlı ebeveynlerle karşılıklı temas ve etkileşim halinde olmaya vurgu yapan duygusal evlat yükümlülüğü normlarına yönelik olumlu tutumlar artmıştır. Bu bulgular hem aile değişim modeli (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2015) hem de çift yönlü modelle (Bedford ve Yeh, 2019) tutarlı görülebilir. Buna göre, kuşaklararası ilişkilerde duygusal bağımlılıkları ve genel olarak ilişkili olma değerlerini öne çıkaran katılımcılar, yaşlı ebeveynle temas ve etkileşim halinde olmayı vurgulayan normlara yönelik

daha olumlu tutum sergilemiştir. Gruplar arası karşılaştırmalar her ne kadar büyükşehirden ve/veya görece yüksek SES ortamlardan gelmiş olmanın (ebeveyn ve çocuğa) duygusal bağımlı olma üzerindeki negatif etkisini çağrışırsa da genel olarak bulgular, toplulukçu (ilişkili olma) özelliklerin yaşlı ebeveynye yönelik duygusal yükümlülüklerle ilişkisine işaret etmektedir.

Regresyon analizi bulgularına göre gelecekte ebeveynye bakım verme niyeti cinsiyet ve maddi evlat yükümlülüğü normları tarafından yordanmıştır. Bulgulara göre, kadın üniversite öğrencileri, erkelere göre ihtiyaç halinde olan ebeveynye bakım vermek için (çeşitli alanlarda) zahmete katlanmaya daha fazla niyetli olduklarını ifade etmiştir. Gök ve arkadaşları (2019) da ihtiyaç halindeki ebeveynye daha çok yetişkin kadınların bakım verdiğini ve yine kadınların bakım yükünü daha fazla hissettiğini belirtmiştir. Bu çalışma ise üniversite öğrencisi genç kadınların, genç erkeklere göre ebeveynye bakım vermeye daha hazırlıklı olduklarını göstermektedir.

Aynı zamanda, çocuğun ebeveynye bakım verme görevine vurgu yapan maddi evlat yükümlülüğü normlarına görece yüksek puan veren katılımcılar ihtiyaç halinde olan ebeveynye bakım vermek için zahmete katlanmaya daha fazla niyetli olduklarını belirtmiştir. Çift yönlü modele (Bedford ve Yeh, 2019; Yeh ve Bedford, 2003) göre maddi evlat yükümlülüğü normları hiyerarşik ilişkileri (rollere göre belirlenen görev ve sorumlukları) ve anne-babaya bir otorite figürü olarak yaklaşmayı (veya itaat etmeyi) ifade eder. Bu normlara göre, ebeveynlerin talep ve isteklerine uygun davranış göstermek, bireyin kendi talep ve isteklerine göre davranmasından önemlidir. Bu çerçevede, maddi evlat yükümlülüğü normlarına (veya maddi bağımlılıklara) vurgu yapan katılımcılar, henüz karşılaşmadıkları bir durum olsa da ebeveynlerinin bakımı için önemli sıkıntıları göze alabileceklerini belirtmiştir. Bakım verme niyeti çalışmanın (düşük düzeyde ilişkili olan duygusal evlat yükümlülüğü normları dışında) diğer değişkenleriyle ilişkili değildir. Buradan da hareketle, aile değişim modeli (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2015) kapsamında, geleneksel toplumsal beklentilere ve görev ve sorumluklara vurgu yapan maddi evlat yükümlülüğü normlarının bağımlı aile modelini yansıttığı ve bu normları görece öne çıkaran katılımcıların ebeveynye bakım verme konusunda daha hazırlıklı oldukları iddia edilebilir.

Bu çalışmanın sınırlılıkları arasında, öncelikli olarak, analizlerin daha büyük bir örneklem grubu üzerinde yürütülmemiş olması ve farklı SES grupların yeterince temsil edilmemiş olması gösterilebilir. İkinci olarak, çalışmada üniversite öğrencilerinin henüz bakıma ihtiyacı olan ebeveynlerinin bulunmadığı varsayımıyla hareket edilmiştir. Gelecek çalışmalarda üniversite öğrencileri arasında evlat yükümlülüğü normlarının, ebeveyn yaşı, ebeveyn sağlık durumu, ebeveyn eş durumu, kardeş sayısı ve cinsiyeti, algılanan kurumsal destek gibi durumsal faktörlerle; algılanan ebeveyn kontrol ve kabulü gibi psikolojik faktörlerle ve sosyal kimlik ve grup normları gibi sosyal faktörlerle de ilişkisi incelenmelidir.

Bu çalışma, toplumsal gelişim ve değişimlere paralel olarak kuşaklar arası ilişkilere nasıl yaklaşılacağı konusunda bazı çıkarımlar yapmaya izin veren bulguları bakımından önemlidir (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2015; Tufan, 2003; 2014). Çalışma, aynı zamanda, yaşlı anne babaya bakım vermeye yönelik tutumlar konusunda, aile değişim modeli temelinde geliştirilen beklentilere yönelik sorulara bazı cevaplar sağlamıştır (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2015). Katılımcıların bakım verme yükünü görece hafif algıladığının ortaya

çaktığı niteliksel çalışmalarında Ar ve Karancı (2019), bu durumu Türkiye’de aile çıkarının ön planda tutulması ve aileye-ataya saygı normuna bağlamış ve bu normun bakım verenlerin kurumsal destek arayışını azaltacağını belirtmiştir. Gök ve arkadaşları (2019) ise Türkiye’de kurumsal destek yetersizliği ve evlat yükümlülüğü normlarının bakım verenleri izolasyona sürüklediğini ve böylece algılanan bakım verme yükünün (bireyci kültürün de gelişmesiyle) arttığını ileri sürmüştür. Üniversite öğrencisi gençler arasında evlat yükümlülüğü normlarına ilişkin tutumları doğrudan inceleyen bu çalışmaya göre ise sadece hiyerarşik ve otoriter temelli yükümlülükler gelecekte ebeveyn bakım verme niyetini yordama eğilimindedir. Buna göre maddi yükümlülüklerin, algılanan ebeveyn bakım verme yükünü artıracığı ve bu durumda bakım verenlerin psikolojik esenliğinin olumsuz etkileneceği beklenebilir. Buradan hareketle, çalışmanın bulgu ve çıkarımları yaşlı bakımı konusunda sosyal politikalar geliştirilmesine yönelik olarak dikkate alınabilir. Bireylerin görev ve sorumluklara vurgu yapan hiyerarşik aile ilişkileri içerisinde kalarak bakım verme davranışını yerine getirmesi beklenmemelidir. Bunun yerine, ihtiyaç halindeki yaşlıya maddi ve fiziksel bakım profesyonel kişiler tarafından sağlanmalı ve kurumsal destek sistemi yaygınlaştırılmalıdır (örn., Tsutsui ve ark. 2014).

Etik Kurul Onayı: Çalışmanın etik kurul onayı Anadolu Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan 30 Ekim 2019 tarihinde 80419 protokol numarası ile alınmıştır.

Bilgilendirilmiş Onam: Katılımcılar ölçeklere sınıf ortamında yanıt vermiştir. Araştırmaya katılım gönüllülük esas alınarak sağlanmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval for the study was received from Anadolu University Social and Human Sciences Scientific Research and Publication Ethics Board on October 30, 2019, with protocol number 80419.

Informed Consent: Participants responded to the scales in a classroom environment. Participation in the research was provided on a voluntary basis.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Grant Support: The author declare that this study has received no financial support.

Kaynakça / References

- Albertini, M. ve Mantovani, D. (2022). Older parents and filial support obligations: A comparison of family solidarity norms between native and immigrant populations in Italy. *Ageing & Society*, 42(11), 2556-2587. <https://doi.org/10.1017/S0144686X21000106>.
- Alper, S. (2016). *Mastering the chaos by asserting agency: Randomness salience and its effects for different models of agency*. [Unpublished doctoral dissertation]. Middle East Technical University.
- Akyil, Y., Prouty, A., Blanchard, A. ve Lyness, K. (2016). Experiences of families transmitting values in a rapidly changing society: Implications for family therapists. *Family Process*, 55(2), 368-381. <https://doi.org/10.1111/famp.12163>.
- Ar, Y. ve Karancı, A. N. (2019). Turkish adult children as caregivers of parents with Alzheimer's disease: Perceptions and caregiving experiences. *Dementia*, 18(3), 882-902. <https://doi.org/10.1177/1471301217693400>.
- Bedford, O. ve Hwang, K. K. (2003). Guilt and shame in Chinese culture: A cross-cultural framework from the perspective of morality and identity. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 33(2), 127-144. <https://doi.org/10.1111/1468-5914.00210>.
- Bedford, O. ve Yeh, K. H. (2019). The history and the future of the psychology of filial piety: Chinese norms to contextualized personality construct. *Frontiers in Psychology*, 10, 100-111. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00100>.
- Burr, J. A. ve Mutchler, J. E. (1999). Race and ethnic variation in norms of filial responsibility among older persons. *Journal of Marriage and the Family*, 61(3), 674-687. <https://doi.org/10.2307/353569>.
- Chan, C. L., Ho, A. H., Leung, P. P., Chochinov, H. M., Neimeyer, R. A., Pang, S. M. ve Tse, D. M. (2012). The blessings and the curses of filial piety on dignity at the end of life: Lived experience of Hong Kong Chinese adult children caregivers. *Journal of Ethnic and Cultural Diversity in Social Work*, 21(4), 277-296. <https://doi.org/10.1080/15313204.2012.729177>.
- Cheung, C. K. ve Kwan, A. Y. H. (2009). The erosion of filial piety by modernisation in Chinese cities. *Ageing & Society*, 29(2), 179-198. <https://doi.org/10.1017/S0144686X08007836>.
- Chow, N. (2006). The practice of filial piety and its impact on long-term care policies for elderly people in Asian Chinese communities. *Asian Journal of Gerontology & Geriatrics*, 1(1), 31-35.
- de Valk, H. A. G. ve Schans, D. (2008). 'They ought to do this for their parents': Perceptions of filial obligations among immigrant and Dutch older people. *Ageing & Society*, 28(1), 49-66. <https://doi.org/10.1017/S0144686X07006307>.
- Dinn, A. A. ve Sunar, D. (2017). A cross-cultural and within-culture comparison of child-rearing practices and their correlates. *Turkish Journal of Psychology*, 32(79), 111-114.
- Dünya Sağlık Örgütü (2015). World Report on Ageing and Health. World Health Organization. https://www.who.int/health-topics/ageing#tab=tab_1.
- Dykstra, P. A. ve Fokkema, T. (2012). Norms of filial obligation in the Netherlands. *Population*, 67(1), 97-122.
- Ganong, L. ve Coleman, M. (2005). Measuring intergenerational obligations. *Journal of Marriage and Family*, 67(4), 1003-1011. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2005.00190.x>.
- Gans, D. ve Silverstein, M. (2006). Norms of filial responsibility for aging parents across time and generations. *Journal of Marriage and Family*, 68(4), 961-976. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2006.00307.x>.
- Hwang, W., Kim, J. H., Brown, M. T. ve Silverstein, M. (2023). Do religious transitions from early to established adulthood predict filial elder-care norms?. *Journal of Marriage and Family*, 85(1), 173-192. <https://doi.org/10.1111/jomf.12833>.
- Herlofson, K., Hagestad, G., Slagsvold, B. ve Sørensen, A. M. (2011). Intergenerational family responsibility and solidarity in Europe. Norwegian Social Research. http://www.multilinks-project.eu/wp-content/uploads/2014/01/herlofson_deliverable1.pdf.
- Ho, D. Y. F. (1994). Filial piety, authoritarian moralism, and cognitive conservatism in Chinese societies. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 120(3), 347-365.

- Hummert, M. L. (2007). A research agenda for family communication. *The Journal of Family Communication*, 7(1), 3-21. <https://doi.org/10.1080/15267430709336666>.
- Ikkink, K. K., Van Tilburg, T. ve Knipscheer, K. C. (1999). Perceived instrumental support exchanges in relationships between elderly parents and their adult children: Normative and structural explanations. *Journal of Marriage and the Family*, 61(4), 831-844. <https://doi.org/10.2307/354006>.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1996). The autonomous-related self: A new synthesis. *European Psychologist*, 1(3), 180-186.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2005). Autonomy and relatedness in cultural context: Implications for self and family. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36, 403-422. <https://doi.org/10.1177/0022022105275959>.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2007). *Family, self, and human development: Theory and application (2. baskı)*. Lawrence Erlbaum.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2013). Adolescent autonomy-relatedness and the family in cultural context: What is optimal? *Journal of Research on Adolescence*, 23(2), 223-235. <https://doi.org/10.1111/jora.12041>.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2014). Kültürleşme ve aile ilişkileri. *Türk Psikoloji Yazıları*, 17(34), 120-127.
- Kağıtçıbaşı, C., Ataca, B. ve Diri, A. (2010). Intergenerational relationships in the family: Ethnic, socioeconomic, and country variations in Germany, Israel, Palestine, and Turkey. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 41(5-6), 652-670. <https://doi.org/10.1177/0022022110372193>.
- Kağıtçıbaşı, C. ve Ataca, B. (2015). Value of children, family change, and implications for the care of the elderly. *Cross-Cultural Research*, 49(4), 374-392. <https://doi.org/10.1177/1069397115598139>.
- Kam, C., Zhou, X., Zhang, X. ve Ho, M. Y. (2012). Examining the dimensionality of self-construals and individualistic-collectivistic values with random intercept item factor analysis. *Personality and Individual Differences*, 53(6), 727-733. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2012.05.023>.
- Liu, Y. L. (2013). Autonomy, filial piety, and parental authority: A two-year longitudinal investigation. *The Journal of Genetic Psychology*, 174(5), 557-581. <https://doi.org/10.1080/00221325.2012.706660>.
- Liu, J. H., Ng, S. H., Weatherall, A. ve Loong, C. (2000). Filial piety, acculturation, and intergenerational communication among New Zealand Chinese. *Basic and Applied Social Psychology*, 22(3), 213-223.
- Lowenstein, A. ve Daatland, S. O. (2006). Filial norms and family support in a comparative cross-national context: Evidence from the OASIS study. *Ageing & Society*, 26(2), 203-223. <https://doi.org/10.1017/S0144686X05004502>.
- Mottram, S. A. ve Hortacsu, N. (2005). The effects of social change on relationships between older mothers and daughters in Turkey: A qualitative study. *Ageing & Society*, 25(5), 675-691. <https://doi.org/10.1017/S0144686X05004022>.
- Ng, S. H. (2002). Will families support their elders? Answers from across cultures. T. D. Nelson (Ed.), *Ageism: Stereotyping and prejudice against older persons* içinde (s. 295-309). The MIT Press.
- Ohta, M. ve Kai, I. (2007). The cross-validity of the filial obligation scale. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 45(1), 1-8. <https://doi.org/10.1016/j.archger.2006.07.004>.
- Rogers-Sirin, L., Yanar, C., Yüksekbaş, D., Senturk, M. I. ve Sirin, S. (2017). Religiosity, cultural values, and attitudes toward seeking psychological services in Turkey. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 48(10), 1587-1604. <https://doi.org/10.1177/0022022117732532>.
- Sakman, E. (2016). *Functionality of insecure attachment in cultural context as an early alarm and escape system*. [Unpublished doctoral dissertation]. Middle East Technical University.
- Schwarz, B., Chakkarath, P., Trommsdorff, G., Schwenk, O. ve Nauck, B. (2001). Report on selected instruments of the values of children main study. Unpublished manuscript, University of Konstanz, Konstanz, Germany.
- Schwartz, S. H. ve Boehnke, K. (2004). Evaluating the structure of human values

- with confirmatory factor analysis. *Journal of Research in Personality*, 38(3), 230-255. [https://doi.org/10.1016/S0092-6566\(03\)00069-2](https://doi.org/10.1016/S0092-6566(03)00069-2).
- Silverstein, M., Conroy, S. J. ve Gans, D. (2012). Beyond solidarity, reciprocity and altruism: Moral capital as a unifying concept in intergenerational support for older people. *Ageing & Society*, 32(7), 1246-1262. <https://doi.org/10.1017/S0144686X1200058X>.
- Sung, K. T. (1995). Measures and dimensions of filial piety in Korea. *The Gerontologist*, 35(2), 240-247. <https://doi.org/10.1093/geront/35.2.240>.
- Trommsdorff, G. ve Mayer, B. (2012). A cross-cultural study of intergenerational relations. H. Bertram ve N. Ehlert (Ed.), *Family, ties, and care: Family transformation in a plural modernity* içinde (s. 315-342). Barbara Budrich.
- Tsutsui, T., Muramatsu, N. ve Higashino, S. (2014). Changes in perceived filial obligation norms among coresident family caregivers in Japan. *The Gerontologist*, 54(5), 797-807. <https://doi.org/10.1093/geront/gnt093>.
- Tufan, İ. (2003). *Modernleşen Türkiye’de yaşlılık ve yaşlanmak: Yaşlanmanın sosyolojisi*. Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Tufan, İ. (2014). *Türkiye’de yaşlılığın yapısal değişimi*. Koç University Publication.
- Xu, X. ve Ji, J. (1999). Supports for the aged in China: A rural-urban comparison. *Journal of Asian and African Studies*, 34(3), 257-257.
- Yağmurlu, B. ve Sanson, A. (2009). Acculturation and parenting among Turkish mothers in Australia. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 40(3), 361-380. <https://doi.org/10.1177/002202210933267>.
- Yeh, K. H. ve Bedford, O. (2003). A test of the dual filial piety model. *Asian Journal of Social Psychology*, 6(3), 215-228. <https://doi.org/10.1046/j.1467-839X.2003.00122.x>.
- Zhan, H. J. (2012). Willingness and expectations: Intergenerational differences in attitudes toward filial responsibility in China. S. Wilson, G. W. Peterson ve S. Steinmetz (Ed.), *Parent-Youth Relations* içinde (s. 339-362). Routledge.

Atıf Biçimi / How cite this article

Taşdemir, N. (2024). Yaşlı ebeveynlere bakım vermeye yönelik tutumlar: Kültürel ve bazı sosyal-demografik değişkenlerin rolü. *Psikoloji Çalışmaları - Studies in Psychology*, 44(1), 78–105. <https://doi.org/10.26650/SP2022-1121214>